

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО КЛАСИЧЕСКИ И НОВИ ФИЛОЛОГИИ

Том 108

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF CLASSICAL AND MODERN PHILOLOGY

Volume 108

ПЪТИЩА ЗА НАВЛИЗАНЕТО НА ДУМИ ОТ СТАРОСКАНДИНАВСКИ ПРОИЗХОД В АНГЛИЙСКИЯ ЕЗИК

МАРТИН НЕНОВ¹

Катедра по западни езици

Мартин Ненов. ПЪТИЩА ЗА НАВЛИЗАНЕТО НА СКАНДИНАВИЗМИТЕ В АНГЛИЙСКИЯ ЕЗИК

Настоящата студия е част от по-обширно проучване, което изследва скандинавизмите в английския език. В студията се проследяват пътищата за навлизане на думите от староскандинавски произход в английския език. В началото е направен преглед на староскандинавските кенинг и влиянието, което те оказват върху формирането на английския поетически език. Кенингите са метафори, използвани за описване на обикновен предмет или явление с цел да извикат картинна представа в ума на читателя.

След това употребата на думите от староскандинавски произход, навлезли в английския език са илюстрирани в оригинални текстове, например *Кралското огледало*, *Прозаичната Еда*, стари юридически текстове и християнската омилетическа литетура, като се проследява промяната в значението им.

Ключови думи: староскандинавски, кенинг, хейти, скалдическа стих, модерната поезия, алитеративен стих, съвременни автори, омилетически съчинения, закон

¹ Мартин Ненов, marnenov@abv.bg .

The present study is a part of a larger work which examines the influence of the words of Old Norse origin on the English language. The research deals with the routes of introduction for native Old Norse words into the English. The survey begins with an overview the Old Norse kennings and their influence on the formation of the English poetic language. The kenning is a metaphorical phrase, used to describe a mundane object in order to evoke a mental picture of something extraordinary in the reader's mind.

Further, the use of the words of Old Norse origin which entered into the English language is illustrated in source texts, e.g. *The King's Mirror*, *The Prose Edda*, old juridical texts and Christian homilies and sermons, and the change in their meaning is traced.

Key words: Old Norse, kenning, heiti, skaldic verse, modern poetry, alliterative verse, contemporary authors, homilies, law

ПЪТИЩА ЗА НАВЛИЗАНЕТО НА СКАНДИНАВИЗМИТЕ В АНГЛИЙСКИЯ ЕЗИК

В настоящата студия са подбрани различни източници, в които са регистрирани староскандинавските думи, навлезли в английския език през Средновековието. Изследването се насочва към съответните корпуси, като се проследяват промените в значенията на думите в процеса на тяхното заемане и в различните хронологически срезове. Целта е да се определят актуалните значения на думите в съответните паметници, където те се свързват с други думи и така колокациите и текстовата организация представляват надежден индикатор за обвързаните значения, от една страна, в текста, от друга страна, в конкретната епоха. Цитираните в хода на изложението автори Тауненд, Понс-Санс, Гейпел, Батор и Данс – изследват думи със староскандинавски произход в старите паметници от староанглийския и средноанглийския период. Лексикалният пласт, който те изследват, обаче е такъв, какъвто е бил тогава, през периода на приемането на думите – а някои (Батор) се насочват изцяло към отмерелите скандинавизми в английския език. В настоящото изследване акцентът е върху проследяването и съвременното състояние на скандинавизмите в английския език – задача, което не е поставяна и разглеждана на друго място.

Разбира се, изпълнението на подобна задача означава да се навлезе в дебрите на палеогерманистиката и да се реконструират древни състояния на езика или по-точно, на езиците, защото на преден план изпъква езиковият контакт между староанглийския и староскандинавския в един отдавна отминал период между X и XII в. Както е известно, за начало на викингската епоха

се приема нападението на манастира „Св. Катбърт“ на о-в Линдисфарн през 793 г. от н.е., регистрирано в Староанглийската хроника. Събитията в хрониката са записани под формата на анали, по години. Ето какво е вписано за въпросната година:

AN.dccxciii. Her wæron reðe forebecna cumene ofer Norþanhymbra land & þet folc earmlice bregdon: þet wæron ormete ligraescas, & wæron geseowene fyrene dracan on þam lyfte fleogende. Ðam tacnum sona fyligde mycel hunger, & litel æfter þam þæs ilcan geares on .vi. idus Ianuarii earmlice heðenra manna hergung adiligode Godes cyrican in Lindisfarenae þurh reaflic & mansleht. & Sigga forðferde on .vii/i/. kalendas Martii.

Лето 793-то от Христа. В тази година ужасни предзнаменования за бедствия надвиснаха над земята на Нортамбрия, като хвърлиха народа в ужас безумен: това бяха огромни талози от светлина, вихрушки и огнени дракони, летящи в небето. Тези знамения скоро бяха последвани от голям глад; а не след дълго, същата година, на шестия ден преди средата на януари, пълчища от езичници сътвориха погром в Господната църква на Линдисфарн, като колежа и плякосваха. Сига умря на осмия ден преди календите на март (Ървин 2004: 42).

В същия паметник се казва, че през 851 г. викингите езичници за първи път остават в Англия да презимуват. Това означава, че Англия всъщност не е била завладяна наведнъж от викингите, а те постепенно се настаняват на острова и се враждат в английското общество, оформяйки област, територия, наречена Дейнло.

Едва два века по-късно обаче се забелязва писмена традиция, от която има следи за викингското присъствие. В началото на XI в. епископ Улфстан написва няколко омилетически съчинения, сред които известната си проповед към англичаните, а така също и закони, в които се промъкват редица староскандинавски думи и изрази. Следва да се подчертае, че тези текстове са на староанглийски език като

Фиг. 1. Карта на територията, управлявана от скандинавските заселници между 886–954 г.

цяло, но в тях имаме заемки от староскандинавски, а така също и цялостно влияние на латинския език като основен език на Средновековието. Улфстан е може би най-важният пример за диглосията, която е съществувала в тази епоха, като използването на староскандинавски думи се е налагало от комуникативните функции на проповедите, изнасяни пред смесено англоскандинавско население.

Езиковата ситуация в тази отдалечена епоха трудно може да бъде реконструирана в детайли, но е очевидно, че билингвизъм и диглосия в Централна и Северна Англия тогава са съществували. Интерес представляват обаче както устният език, така и писменото наследство от тези времена.

В своята книга *Езикът и историята на Викингската епоха в Англия. Езиковите връзки между говорителите на староскандинавски и староанглийски* М. Тауненд подчертава, че „... няма доказателство за староскандинавска грамотност в Англия, освен руническите надписи и никой не може да очаква доказателства от подобен характер. Ако оставим настрана въпроса за руните, скандинавците, които участват във викингската колонизация, са били неграмотни и това е, защото са били езичници – тъй като грамотността идва при северните варвари с християнството. Така скандинавските заселници в Англия срещат грамотно общество, или по-точно едно общество, в което грамотността и църквата са били свързани“ (Тауненд 2002: 190).

Следователно, за да се проследят пътищата за навлизане на староскандинавски думи в средновековния английски език, следва да се наблюдават и анализират разнородни източници на староанглийски и да се изработи цялостен корпус или паралелни корпуси в следните направления: топонимия и патронимия, саги и дидактическа литература, поетически произведения, закони и стара юридическа литература, хроники и християнска книжнина. Във всички тези текстове и средновековни паметници се откриват базисни думи и ключови понятия, навлезли от староскандинавски, които преживяват и до съвременната епоха. Лексикалното богатство на тези паметници освен това многократно е било обект на изследователски интерес (вж. Гейпел 1971; Понс-Санс 2000; 2007; Тауненд 2002; Данс 2003). Освен че съставят списъци на словното наследство и дискутират различни въпроси от формалната и семантичната страна на думите, посочените трудове неминуемо преминават през теоретични модели и постановки, попадащи не толкова в сферата на лингвистиката, проучваща типологическите сходства, а по-скоро разглеждаща езиковите контакти. Така например Понс-Санс в своята книга върху скандинавските заемки в Алдредианския глосар² към Евангелието от Линдисфарн цитира класифика-

² В началото на VIII в. е направен илюстрованият ръкопис, известен като Линдисфарнски евангелия. Това са латинските издания на евангелията на Матей, Марко, Лука и Йоан. През втората половина на X в. монах на име Алдред добавя староанглийски глосар (речник) към латинския текст.

цията на Гомес (1998) за видовете заемки: формални, морфологични, семантични, лексикални (одомашнени думи, хибриди, лексикални субституции), синтактични замени или калки, изцяло преведени фрази. Цитираният Гомес, разбира се, е взел предвид по-ранните разработки за пътищата на заемането на Хауген (1950) и Вайнрайх (1968).

1. ВЛИЯНИЕТО НА СТАРОСКАНДИНАВСКИТЕ КЕНИНГИ

1.1. Произход и природа на кенингите – своеобразен поетически код

Ерудирани поети от различни страни и от най-разнообразни интелектуални салони в началото и първата половина на XX в. създават поезия, показваща, че добре се е познавала романтическата традиция – в нейния немски, английски или френски вариант. Подробностите на творческото писане, развивани от северните народи, са оставали по-малко познати, въпреки че, преминавали през староанглийската поезия, те оказват огромно влияние върху развитието на поетическите стилове въобще. Образованата читателска аудитория рядко е имала случая да се среща с ранните средновековни текстове на т.нар. скалдическа поезия. Въпреки това по множество заобиколни пътища – първо през староанглийски, а после било през руски, през италиански и през френски, традициите и похватите на северноевропейските (скандинавските и исландските) майстори на словото достигат дори и до България. Голяма част от тези похвати се оказват вплетени в поезията на Руския романтизъм и в стиховете на Пушкин, Лермонтов и Тютчев. Те безспорно повлияват, и то не малко, върху поезията на френските „прокълнати“ поети – Вийон, Бодлер и Рембо, а разбира се, най-силно въздействат върху немско- и англезичните автори. Модернизмът на XX в. в областта на поезията също с пълни шепи черпи вдъхновение от поетическите традиции на „първите“ поети и фолклора на най-северните народи. Така например англезичната поезия на XX в. и в Англия, и в Америка е по-скоро ерудитска, отколкото спонтанна, а ерудицията предполага академично познаване на поетическото наследство. Наистина странно е как нашите български автори, които се раздират в усилието си да бъдат едновременно и европейски, и самобитно-български, не успяват да отдръпнат завесата на езотеризма в поезията, носена от германоезичните народи; оттам и това преклонение пред неясните извори на тяхното майсторство. Всъщност именно исландските средновековни поети превръщат поетическото изкуство в най-висока естетическа ценност и в смисъл на социалното си поведение.

Скалдическата поезия има своите корени в германската религия и митология, описващи епоса и легендите на северните народи, населявали северните части на днешна Германия и Скандинавия през V и VI в. от н.е., защото археологически данни като амулети и изображения на бога на плодородието Фрейр, гръмовержеца Тор се откриват главно от този период. От същото време и в същата митологична система са и Валкириите³, дванайсетте жени войни, спътници на Один, върховният бог в скандинавския пантеон. Тези легенди са облечени в поетическа форма и са записани като поучително народно знание няколко века по-късно, като варианти на този епос са открити на старонемски и на староанглийски, но най-вече на староскандинавски език – езика на викингите. Очевидно през викингската епоха – IX–X в., авторите на саги са обект на специален културен интерес, защото се ползват с уважение в обществото и са приближени на кралските кръгове. По-голямата част от северната поезия през викингската епоха се съчинява в две форми: едическа или скалдическа. Едическата поезия е отнесена към по-дългите жанрови форми, съчинения и епически песни от типа на сагите, докато скалдическите жанрове са били предимно говорени, а не пети и са съставяни като възхвала и проява на уважение към даден владетел. И едните, и другите обаче са изпълнени с архетипове от северната митология и имат предхристиянски паганистичен характер, а съдържанието им е поучително, без да се натрапва, и безспорно цели нравствен катарзис. Вероятно скалдическите автори са се организирали в гилдии, както личи от третата част на *Прозаичната Еда* от Снори Стурлусон – Хаутатал, на тези среди не е било чуждо спазването и предписването на общи жанрови правила от типа на поетическите трактати и манифести. Сакрално отношение се забелязва към техния идол Браги, който донася стиховете от божеството Один и е амбивалентна фигура от нематериалния свят, но и поет с реална биография, на служба при шведския крал Бьорн.

Структурата на различните скалдически жанрове предполага няколко определящи черти. Първо, *скалдическите произведения* не са епически, елегични, оплаквателни или драматично-диалогични, но могат да бъдат сатирични, а в редки случаи обидни и още по-рядко еротични.

На второ място, строфическата, ритмическата организация предполага също строги правила, свързани с броя на стиховете в строфата, цезурата в някои стихове или липсата на цезура в други, наличието на части, напомня-

³ ВАЛКИРИИ (стск. *valkyrja*, когнат със ста. *wælcyrge*. Означава „избираща паднали-те в боя“). Наименованието е съставено от същ. име *valr* „паднал в битка“ и гл. *kyrja* ‘избирам съдбовно’, в отличие от гл. *kjósa* ‘избирам’. Валкириите в скандинавската митология са дванайсет девизи войни, помощници на бог Один. Те следят за хода на сраженията, избират кой воин в кой момент да загине. След това отвеждат падналите в бой храбри войни във Валхала, стск. *Valhöll*, царството на падналите в битка, където им поднасят питие и им прислужват. На основата на сюжети от германо-скандинавската митология композиторът Рихард Вагнер създава оперната тетралогия *Пръстенът на Нибелунга*.

щи рефрен. Основна особеност на скалдическите форми, както и на Едите, е алитерационната рима. Този вид римуване се подчинява на строги правила в рамките на стиха и засяга началото и средата на думите, но не техния край.

Друга най-важна структурна особеност на северноскандинавската, а също и на староанглийската поезия е свързана с основната структурна единица на поетическия образ – кенингите и хейтите. Кенингите са многословни метафори, почиващи върху образна аналогия, които напълно заместват и в съдържателен, и във формален план дадена отделна ключова дума в поетическия текст. Аналогията може да бъде както по форма с дадения предмет, така и по неговата функция, размери или ефект от неговото действие. В основата на кенинга винаги почива някакво сравнение (каквато е същността на метафората и метонимията), но при кенинга се обръща внимание на особен характерен атрибут на оприличаваната дума, като тази подробност превръща сравнението в брилянтна и изящна разгъната поетическа метафора. Както е известно, атрибутивните конструкции лесно се превръщат в генитивни, а в българския език на тях съответстват трансформации, съдържащи предлог, напр. *sigðr sára* „сърп за рани“ или *ben-sigðr* „раняващ сърп“. Така структурата на текста, в който се срещат кенинги, се превръща в плеонастична верига от сравнения и в красиво словесно многообразие, което не само че не дразни, но и предизвиква възхищение от находчивите сравнения и преплиташите се конотации на думите. Декодирането на кенингите за непосветения слушател или читател може да бъде много трудно, но за тренираните въображения на скалдите то се оказва лесна и приятна игра.

Накратко, кенингът е вид метафора, чийто референт остава скрит, недоизказан и трябва да се отгатне от слушателя. Кенингът също така е перифраза, назоваване по заобиколен начин на даден обект, като се акцентира на специфично негово качество. Например „валкирия“ може да бъде индиректно назована *valfreyja* ‘Фрея на падналите в бой’ от *valr* ‘паднал в бой’ и *Freyja*, богинята на любовта. Акцентира се върху характерната за валкириите роля, да избират кой воин кога да падне в боя. Посоченият пример е взет от *Скалдскапармаул*, втората част от *Прозаичната Еда* на Снори Стурлусон. Друг кенинг за „валкирии“, изхождайки от обстоятелството, че те са войни и имат силата на нанасят рани, е *benrögn* от *ben* ‘рана’ и *rögn* ‘богове’. Структурата на кенинг има и самото название на валкириите – *valkyrja* от *valr* ‘паднал в бой’ и *kyrja* ‘избирам’. Кенингите са необходими за средновековните скалди за разнообразяване на описанията и избягване на повторенията при обрисуването на сцените и изграждането на образите на героите в дългите саги за битки и героични деяния.

За разлика от кенингът, хейти се състои от една дума, поетичният синоним на съответното название, употребявано в ежедневната реч. Като пример може да бъде посочена дадената по-горе *ben* ‘рана’, което е поетичното съответствие на прозаичното *meiðing* ‘рана’. Други примери са *jór* ‘жеребец’ вместо

hestr ‘кон’, *salt* ‘сол’ вместо *sjár* ‘море’, *stál* ‘стомана’ вместо *vápn* ‘оръжие’, *hrið* ‘буря’ вместо *slag* ‘битка’, *gǫðul* ‘поет. слънце’ вместо *sól* ‘слънце’.

Интересен е въпросът, дали кенингите са били повтаряни, или пък е било въпрос на чест всеки скалд да измисли свои уникални и оригинални кенинги. Съдейки по изобилието от кенинги, откривани в запазените до днес образци от тази поезия, наистина можем да съдим, че това е било така. Най-много са кенингите за воин, стрела меч, т.е. атрибутите с които са боравили викингите в ежедневието си. Ето някои примери:

1) Названието за „стрела“ е разширено в словосъчетанието „градушка от лъкове“ [стск. *hagl bogna*; англ. *hail of bows*]. Понякога същият така важен за викингите предмет се назовава и като „бръстова тръстика“ [стск. *almreys*; англ. *of the elm-reed*]; „раняващи тръстики“ [стск. *undreyr*; англ. *wound-reeds*]; „моите скачащи херинги от дланите на Егил (легендарен герой)“ [стск. *minar hlaupsildr gaupna Egils*; *my leaping herrings of Egill's palms*]

2) Типични кенинги се употребяват и във връзка с думата „воин“. Тази дума се заменя със словосъчетанието „елф на битката“ [стск. *alfr sóknar*; англ. *elf of battle*]. За същото понятие в историята на този поетически жанр са открити около 1400 кенинга: „храна за орли“ [стск. *greunnir gjóða*; англ. *feeder of ospreys*]; „размахвач на огън от гръм от земите на меча“ [стск. *ýtir elds þrumu landa brands*; англ. *thruster of fire of thunder of lands of sword*]. Този пример съдържа в себе си няколко кенинга: *земите на меча* означава „щит“; *гръм от земите на меча* е „битка“; *огън от гръм от земите на меча* е „меч“, следователно значението на целия израз е *размахвач на меч* т.е. „воин“. Подобен пример е и „вестител на бурята на огъня на коня на вълните“ [стск. *hriðboði elds hests hranna*; англ. *storm-herald of fire of horse of waves*], където *конят на вълните* е „кораб“; *огънят на коня на вълните* е „щит“; *бурята на огъня на коня на вълните* е „битка“, т.е. целият израз се свежда до *вестител на битката* или „воин“.

3) Кенингите за „меч“ също са сред най-разпространените – „огън на битката“ [стск. *eldr hjaldrs*; англ. *fire of battle*]; „факла на битката“ [стск. *hjaldr kyndill*; англ. *battle-torch*]; „скръбта на шлемовете“ [стск. *angr hjalma*; англ. *grief of helmets*]; „тъгата на ризницата“ [стск. *ekki brynju*; англ. *sorrow of byrnie*].

Както се вижда, кенингите засягат неголям брой ключови понятия, свързани с бойното снаряжение, епическите персонажи и всекидневния живот на викингите. Като цяло корпусът от лексически единици не надхвърля повече от 30. Този ограничен списък от концепти, които са свързани с образни символи, е развит по метонимичен и метафоричен път до няколко хиляди варианта, които предоставят изобилие от синоними за всеки ключов символ – общо около 3700 според някои изследвания (вж. Лексикон на кенингите 2011). Освен за думата „воин“ голямо изобилие от синонимни средства назовават „битка“ (795), „меч“ (496), „щитове“ (296), „ризници“ (54), „брадви“ (37), „шлемове“ (22), „копия“ (14), „кръв“ (122), „рани“ (8) и др.

1.2. Сравнение между старoisландските и староанглийските кенинги

Старата английска средновековна литература също познава кенингите като начин на изразяване и като средство за въздействие чрез образното мислене, облечено в слово. Най-известната творба, изпъстрена с примери за този поетически похват, е поемата *Беоулф* – епическо произведение с дължина от 3182 реда – анонимен текст, който дори не е датиран, защото е съчинен в периода между VIII и XI в. Ръкописът е създаден на староанглийски, езикът на англосаксонските нашественици на британските острови, и описва приключенията на великия скандинавски воин Беоулф от VI в. Това е най-старият оцелял епос в британската литература. *Беоулф* е съхранен в един-единствен екземпляр, достигнал до нас след масовото унищожаване на религиозни артефакти и на цели манастири по времето на Хенри VIII и след опустошителния пожар в библиотеката на сър Робърт Брус Котън⁴. Преводите на поемата на латински, на датски и на съвременен английски език започват в началото XIX в. Пълното издание през 1815 г. е от Гримур Йонсон Торкелин, на латински език, след което е преводът от Николай Грундвиг на датски; през 1805 г. Шарън Търнър превежда избрани строфи, а Дж. М. Кембъл прави буквален превод на английски през 1837 г. Поетическите интерпретации върху този текст продължават и през XX в., и до наше време.

По своето съдържание книгата третира събития от V–VI в., които са свързани с митологията и паганистичните вярвания на северните народи, а арената на тези събития са днешна Дания и Швеция. Накратко казано, Беоулф е герой воин, повикан от датския крал Хротгар с молба да убие чудовището Грендел, което изяжда хората на Хротгар в Хеорот: в голямата залата за пирове, където „мирно след радостен пир си почиват смели витязи, без страх от погибел“ (Глишев 2011).

Като цяло в поемата се утвърждават ценности, които са характерни за скандинавските воини – смелост, вяност към краля и другарите и почит към паметта на загиналите воини и герои от битките. В тази епическа поема се срещат основните кенинги, които вероятно са били използвани и в други творби, въпреки че поради оскъдното поетическо наследство доказателствата и примерите извън *Беоулф* не са много. От текста на поемата се извличат кенинги за понятията: *море, кораб, тяло, вожд, чест, меч, битка, смърт, слънце, зора, дракон, елен, ледени висулки*. Както се вижда, основните опорни

⁴ Сър Робърт Брус Котън (Sir Robert Bruce Cotton) (1571–1631) е английски политик, основател на известната библиотека „Котън“. Това е била най-богатата частна колекция от ръкописи, по-голяма дори от кралската библиотека. Днес сигнатурите на ръкописите се състоят от името на колекцията, към която са принадлежали, издателството (печатницата) и номера. Например *Беоулф* е упоменат като: *Cotton Vitellius A.xv*.

понятия и в староскандинавските, и в староанглийските кенинги съвпадат – *битка*, *меч*, *море*, *кораб*, *воин*. Корпусът на староанглийските кенинги, както и при староскандинавските, съдържа и абстрактни понятия – *чест* (мъж на честта в стек.) и *смърт*, но при конкретните понятия за *елен*, *ледени висулки* и *дракон* в староскандинавските саги не се срещат примери.

Староанглийските кенинги се отличават от староскандинавските и по структурата си. Те не са разгънати в плеонастични изрази, а обикновено са двусъставни – определител и атрибутивен признак и метонимично свързан с основното понятие предмет. Така например морето е наречено „лебедов път“ [ста. *swan-rād*; англ. *swan-road*], „китов път“ [ста. *hron-rād*; *hwæl-weg*; англ. *whale-road*], „дом на риби“ [ста. *fiscesethel*; англ. *fish home*], „тюленова баня“ [ста. *seolbæp*; англ. *seal bath*] или „път на платната“ [ста. *seġl-rād*; англ. *sail road*]; корабът е „носец се по вълните“ [ста. *wægflota*; англ. *wave-floater*]; тялото е „къща за кости“ [ста. *banhus*; англ. *bone house*]; воинът е „шлемо-носец“ [ста. *helंबरend*; англ. *helmet carrier*]; мечът е „светлина на битката“ [ста. *beadoleoma*; англ. *battle-light*]; вождът – и това е конкретно крал Беоулф – е „удовлетворител на желанията на хората от Запада“ [ста. *Wil-geofa Wedra leoda*; англ. *Wish-granter of the Western people*]. Синонимите при староанглийските кенинги също не са много и само думите за *вожд*, *слънце* и *море* имат по няколко паралелни образни метафори.

Между староанглийските и староскандинавските кенинги очевидно има връзка, защото кенингът за „море“ – „път на китовете“ е общ и за двете поетически традиции. Въпреки че, както става ясно, кенингите не са типични само за викингската, а се срещат и в старогерманската, и в староанглийската поезия, в Скандинавия (Исландия и Норвегия) този поетически занаят е получил най-голямо разпространение и е постигнал най-голяма степен на съвършенство. Така например само там е регистриран най-дългият кенинг за „воин“ – *размахвач на огъня на снежната виелица на великанката на предпазващата луна на кон от корабен заслон*. И само в скандинавските кенинги се среща структурата от типа – кенинг в кенинга, защото в горния пример *корабен заслон* означава „пристанище“, *кон от корабен заслон* означава „кораб“, *предпазващата луна на кон от корабен заслон* означава „щит“, *великанката на предпазващата луна на кон от корабен заслон* е „брадва“, *снежната виелица на великанката на предпазващата луна на кон от корабен заслон* значи „битка“, *огъня на снежната виелица на великанката на предпазващата луна на кон от корабен заслон* е „меч“ и целият кенинг *размахвач на огъня на снежната виелица на великанката на предпазващата луна на кон от корабен заслон* е всъщност „воинът“.

Примерите показват, че кенингите са силно въздействащи, разчитат на иносказателност, водеща рецитатора и неговата публика към игра с образите и въображението. Тази игра обаче има своите опори в постоянни епитети, плаващи характери и сюжети и най-вече, своеобразна ритмика. Всъщност

староанглийската поезия е еднотъпкова, с четири ударения на всеки стих и синтактична пауза (цезура) между второто и третото ударение. Двете части на стиха са свързани с алитерация. Например в следния стих, ред 569, от *Беоулф*: *Lade ne letton. Leoht eastan com* (Никой не им пречеше в плаването. Светлина от изток дойде), *lade*, *letton*, *leoht*, и *eastan* са четирите ударени думи.

Този формат може да бъде разнообразен понякога със стих, носещ шест ударения. Следователно този вид поезия се подчинява на строга формула, базираща се не само на ритъма, но и на общ набор от фрази със стандартни епитети. Тази структура има за цел да подпомогне барда в запомнянето на хилядите стихове, които трябва да рецитира пред публика.

Самата поема *Беоулф* едва ли е имала силно въздействие през Средните векове и очевидно този начин на писане е бил позабравен по времето на Чосър, Милтън и Шекспир, въпреки че у Шекспир се срещат два подобни на кенингс примера, които по-скоро са евфемизми: *двугърбият звяр* [the beast with two backs] – „полов акт“ и *зеленоокото чудовище* [the green-eyed monster] – „завистта“ в драмата *Отело*, както и *раят на глупака* [the fools paradise] от *Ромео и Жулиета* – „щастие въз основа на лъжлива надежда“. У Милтън Дж. Бродбент (1972) открива някои постоянни епитети, които напомнят за кенингс – *лукавият Одисей*, *румена зора*, *мрачен хаос*, *славни ангели*, *нежен бриз*, които срещат в поемата *Изгубеният рай*.

1.3. Възраждане на интереса към кенингите в най-ново време

През първите сто години от повторната поява на *Беоулф* на бял свят интересът към него е предимно исторически, защото е използван само като източник на сведения за живота през Ранното средновековие. Сред преводачите на *Беоулф* е и ученият германист Бенджамин Торп, който, освен староанглийската поема, превежда и староисландските саги на съвременен английски език и така популяризира тези стари текстове. Въпреки това, поетите от епохата на Романтизма не са били повлияни от поетическите похвати и стила на епосите *Старата Еда* и *Беоулф*.

Едва през 1936 г., когато оксфордският учен Дж. Р. Р. Толкин (по-известен у нас като писател – автор на *Хобитът* и на *Властелинът на пръстените*) изнася прочутата си лекция, озаглавена *Беоулф: Чудовищата и критиците* (*Beowulf: The Monsters and the Critics*), ръкописът бива разпознат и като значимо произведение на изкуството. Той дори счита, че самото название „Беоулф“ е кенинг и означава „пчелен вълк“ [Bee-wolf], т.е. „мечка“. Дотогава, допреди 1936 г., повечето видни английски писатели са знаели малко за епоса и за кенингите, въпреки че цялата митологична структура на северните епоси не може да не е оказала влияние върху английската поезия. Всъщност Чосър, Шекспир, Марлоу, Поуп, Шели и Кийтс са се сравнявали с италиански и френски ренесансови и романтични поети, както личи от структурата на

техните сонети, сонетни венци и романи в стихове. Чак към средата на XX в. *Беоулф* започва да въздейства на писателите и има подчертано влияние върху известни писатели и поети като Уистън Одън, Джефри Хил, Едуин Морган, Езра Пауд, Томас Елиът и Тед Хюз. Докато се достига до нашия съвременник Шеймъс Хийни, който през 1995 получи Нобеловата награда за литература.

Дж. Толкин развива до съвършенство техниката на кенингите, като дори изпълва с ново съдържание термина. Докато при исландците това е фраза, при Толкин е налице цяла строфа, имаща характера на гатанка, т.е. това е един стихотворен куплет, изграден по техниката и образната метафора на кенинга:

Живее без диша,
Кат' смърт студен,
Нивга жаден, вечно пиеш,
В броня цял, но не звънти (риба). (от произведението *Хобитът* или *Билбо Бегинс*, или *дотоам и обратно*).

[*Alive without breath,
As cold as death;
Never thirsty, ever drinking,
All in mail never clinking.*]

Такива гатанки си задават Билбо Бегинс и Голъм, като тези текстове имат важна роля в наративната структура, защото тяхното отгатване е свързано с риска за живота на Билбо.

В началото на XX в. авангардните поети в Англия не остават незасегнати от модните тенденции като футуризм, експресионизъм, сюрреализъм, дадаизъм и др. Някои от тях, като Езра Паунд, дори оглавяват направието на имажинистите (имажинизъм) и търсят стихова организация въз основа на образи, били те хаотично и интуитивно намерени. Стихотворението за тях е вълна от образи, както твърдят всъщност и руските имажинисти, и звуковата организация и алитерациите тук са сред водещите принципи, за сметка на поетическата метрика. От друга страна, и Езра Паунд, и Елиът са ерудити и познавачи на поетическите традиции у различни народи. Такава среда поражда и творчеството У. Одън⁵, който написва поемата *Епоха на тревогата* (*The Age of Anxiety*, 1947), изградена въз основа на алитерации, както е и при скалдическите поети. Тази поема изповядва философия, сходна с екзистен-

⁵ Уистън Хю Одън (Wystan Hugh Auden) (1907–1973), е англо-американски поет, роден в Англия и емигрирал впоследствие в Съединените щати, считан от мнозина за един от най-великите поети на XX в. Централните теми на творбите му са любовта, политиката и гражданските права, религията и моралът, както и отношението между човеците и анонимния, безпристрастен свят на природата. Някои от творбите му добиват популярност чрез медиите. Например поемата *Funeral Blues* (Погребален блус) е цитирана в романтичния филм *Четири сватби и едно погребение* на режисьора Майк Нюъл.

циализма на Ж. П. Сартр, но в по-ранно произведение на същия автор *Ски-малецът* (*The Wanderer*, 1930) се открива връзката със старата английска поетическа традиция, тъй като заглавието е заето от средновековна елегия, или по-точно, от оплаквателна песен. В този текст се откриват кенингите „морски дол“ *sea-dingle* – дълбоко място в морето, „места за риби“ *places for fishes* – море, „пазители на дома“ *place-keepers* – врати. Не са малко свидетелствата за поетичното майсторство на Одън, който достига до висоти по отношение на формата, защото неговите приятели са му задавали различни най-сложни поетически задачи – да напише поема под формата на секстина от шестнайсети век, като по отношение на ритъма тя е в трохаичен пентаметър, а вторият ѝ стих да завършва на „пиле“. Интересът на Одън към средновековните жанрове започва, след като посещава през 1936 г. лекцията на Толкин в Оксфорд, озаглавена *Беовулф: Чудовищата и критиците* (*Beowulf: The Monsters and the Critics*).

2. ТРАКТАТИ И ДИДАКТИЧЕСКИ СЪЧИНЕНИЯ – „КРАЛСКОТО ОГЛЕДАЛО“ И НЯКОИ СРАВНЕНИЯ С ПРОЗАИЧНАТА ЕДА

2.1. Книжовният паметник *Кралското огледало*

В своята статия *Възникването на жанра огледало на владетеля* А. Герджиков разглежда особеностите на един твърде разпространен традиционен жанр, водещ началото си от дълбока древност: „Още в Античността се оформя жанрът на съвети към владетеля, който под названието „Огледало на владетеля“ (*speculum principis*, *speculum regis*, *speculum regale*) става един от основните в литературата на Средновековието. Въпреки че образът с огледалото се среща още у Сенека, наименованието „огледало на владетеля“ се употребява от XII в. нататък. По това време обаче произведенията, съдържащи съвети към владетеля, са многобройни както в Западна Европа, така и във Византия, а оттам и в славянския свят. Само през IX и X в. те са няколкостотин.

Първите произведения със съвети към владетеля са от Египет и Месопотамия. В древна Гърция първи са Омир, Хезиод, Теогнид и Пиндар. При тях съветите и възхвалата на владетелите са свързани с аристократичния идеал на архаиката“ (Герджиков 2007).

Може да се добави, че името на литературния жанр *Speculum* е заето от Легендите за Презвитер Йоан, разпространявани в Европа от XII до XVII в. Презвитер Йоан, наричан християнски патриарх и цар, според легендите е бил наследник на един от Тримата Влъхви и е управлявал християнски народ в Ориента. Сред богатствата и чудесата в царството му, между които били

Портите на Александър и Изворът на младостта, имало и едно огледало, в което можело да се види какво се случва във всяка една от провинциите на царството. По аналогия с възможностите на това огледало през Средновековието възниква т.нар. Огледален жанр или *Speculum*, литературно произведение, целящо да предостави енциклопедични познания на читателя.

Сред разпространените през Средновековието заглавия от Огледалния жанр са: *Speculum alchimiae* (Огледалото на алхимията) от Роджър Бейкън, *Speculum astronomiae* (Огледалото на астрономията) от Албертус Магнус, *Speculum ecclesiae* (Огледалото на църквата) от Едмънд Рич, *Speculum judiciale* или *Speculum iuris* (Огледалото на съдиите) от Гийом Дюран (Guillaume Durand) и др. Наред с тези сериозни заглавия съществува и сатиричното *Speculum stultorum* (Огледалото на глупците) от Найджъл дьо Лоншан (Nigel de Longchamps).

Освен дотук изброените поджанрови заглавия следва да се спомене и *Specula principum* или *Principum specula* (Огледала за принцовете). Произведенията от този поджанр имат за цел да дадат познания на принца относно владенията им, да ги запознаят с принципите на управлението, да им обрисуват модели на поведение, което да следват, и такова, което да избягват. Тези творби са съставяни обикновено при възкачването на престола на млад и неопитен владетел. Произведение с такова заглавие е например *Speculum principis* от Джон Скелтън, написано за тогава младия Хенри VIII. Оригиналът на тази книга, за съжаление, е изгубен, но копие от нея се пази в Британския музей.

Съществува още един поджанр – *Speculum regale* (Огледалото на кралете). Именно такова е заглавието на произведението, което има отношение към настоящото изследване. Съдържанието на тази книга, с оригинално заглавие *Konungs skuggsjá* (*Кралското огледало на староскандинавски*), до голяма степен се припокрива с това на *Огледала за принцовете*. Баштата, кралят, посвещава младия принц в изкуството на управлението на кралството, като му разказва за земите, които един ден ще управлява, както и за такива, невключени в неговите владения, но знанията за които са нужни на един успешен крал. Въвежда го в етикета на кралския двор, стратегията и тактиката при водене на война. Книгата засяга също така връзката между църквата и държавата, изобилстват примерите от Стария и Новия завет, дава съвети относно мореплаването и търговията. Написана е за принц Магнус Лагаботе (Magnus Lagabote), синът на крал Хокан Хокансон (Håkon Håkonsson). Съдържанието на книгата обаче предполага по-широка аудитория, понеже съдържа указания и за поведението на приближените на краля, например „защо не бива да се носи мантия в присъствието на краля“ или „Как да получим пост сред съсловието *hirð* – най-доверените мъже на краля, неговата охрана“.

Седемдесетте глави на произведението са групирани в пролог и две части. Първата е за търговията, естествознанието и мореплаването. Втората част може да бъде условно разделена на две подчасти: в първата, от 25 до 41 глава,

се дискутират правилата за поведение в кралския двор, а втората, от 42 до 70 глава, е посветена на правото и правосъдието.

В пролога недвусмислено е заявено предназначението на книгата:

En þóat þat nafn sé heldr á, at konungs skuggsjón sé kallat, þá er hon þó skipuð öllum at heimild svá sem almenningr; þvíat hverjum er kostur í at sjá, er vill, ok skygna, hvárt er heldr vill, um síðu sjálfs síns eða alla aðra síðu, þá er þar má í finna.

И макар изрично тя да се нарича кралско огледало, съставена е тя и по право е за всички, като общо притежание, че всекиму е даден избор в нея да погледне, ако иска, и да избере каквото пожелае за своето собствено държание или за всяко друго поведение, което може там да се намери;

Although the book is first and foremost a king's mirror, yet it is intended for every one as a common possession; since whoever wishes is free to look into it and to seek information, as he may desire, about his own conduct, or any other type of manners which he may find discussed in the book.

Нещо повече, както личи от следващото изречение, книгата насърчава подобна любознателност, понеже:

... ok þess vænti ek, at sá mun eigi úfróðr vera taldr eða með úsíðamönnum, er vel fylgir því öllu, er þar má í finna, ok til hans síðar hæfir, hvat manni sem hann er at tegund eða nafni.

... и вярвам, че няма да се счита неразумен този, нито невъзпитан, който чинно следва всичко, което в нея се намира и което на неговото естество приляга, без разлика от ранг или произход.

... And I believe that no man will be considered unwise or unmannerly who carefully observes everything that he finds in this work which is suited to his mode of living, no matter what his rank or title may be.

Към краля пък е отправен мъдрият съвет:

Enda á konungrinn hvern sem einn at sjá opt í þessa skuggsján, ok lita fyrst á sjálfs síns síðu, ok því næst allra annarra þeirra, er undirhánur eru;

А кралят, който и да е той, по-често в това огледало да надзърта и първо своето държание да вижда, а после и това на тези, които са под него.

Besides, every king should look frequently into this mirror and observe first his own conduct and next that of the men who are subject to him.

2.2. Книжовният паметник *Прозаичната Еда*

В литературата на Исландия са познати две произведения с името Еда. *Поетичната Еда*, известна още като *Старата Еда*, е сборник от староскандинавски митологични и героични поеми, творчество, характерно за епохата на пътуващите певци, когато произведенията на литературата и музиката са се разпространявали предимно устно в продължение на векове. Авторството както на поемите в сборника, така и на съставителя му е неизвестно. Известно е само, че записването на поемите на хартия е станало почти по същото време, когато именитият исландски литератор и историк Снори Стурлусон състави своята *Прозаична Еда*, наричана още *Младата Еда*. За това, че именно Снори е авторът на това изключително тачено в Исландия литературно произведение, се съди по увода към един от запазените до днес екземпляри, който се съдържа в ръкописа от XIV в. *Кодекс Упсалиенсис*:

Bók þessi heitir Edda. Hana hefir saman setta Snorri Sturlu sonr eftir þeim hætti, sem hér er skipat. Er fyrst frá ásum ok Ymi, þar næst Skáldskaparmál ok heiti margra hluta, síðast Háttatal, er Snorri hefir ort um Hákon konung ok Skúla hertoga.

Тази книга е наречена Еда. Снори Стурлусон я състави по този начин, както е направена тук. Тя започва с асите и Имир, следва *Скаулдскапармаул* (*Поетичният език*) заедно с хейти (поетичните имена) на много неща, а най-накрая е поемата *Хаутатал* (*Списък на стихотворните форми*), която Снори сътворява за крал Хакон и херцог Скули.

Прозаичната Еда е съставена през около 1220 г. Съдържа четири части: *Пролог*, *Гилвагининг*, *Скаулдскапармаул* и *Хаутатал*. *Гилвагининг*, стск. *Gylfaginning*, в превод *Измамването на Гилви*, е частта, която следва пролога на *Прозаичната Еда*. При съставянето ѝ авторът явно черпи вдъхновение от скандинавската митология и *Поетичната Еда*.

Втората част от *Прозаичната Еда* е *Скаулдскапармаул*, стск. *Skáldskaparmál*, в превод *Език на поезията*. Написана е във формата на диалог между Айгир, богът на морето в скандинавската митология, и Браги, богът на поезията. В техния разговор се преплитат скандинавската митология и основите на поезията. Разкрива се произходът на много кенинги, а освен това Браги дава ключ към разчитането им. Освен кенингите, тук са разгледани и хейтите. Това е вид поетичен синоним, използван наравно с кенингите за постигане на образност и изразителност на поетичния език. Разликата между тях е, че хейти е поетичен синоним, докато кенингът е разгърната многословна метафора с описателен характер. Структурно погледнато, хейти не предполага полисемия или омонимия, а тъкмо обратното – синонимия (едно понятие зад два знака, имащи различна стилистична функция). Пример за хейти е *jór*, поетичен синоним на думата „кон“; нещо като българското ‘жеребец’, т.е. стилистично

маркирано съществително, което скалдът би употребил вместо разговорната, немаркирана дума *hestr* ‘кон’. Още в прагермански и в латински е съществувала синонимия за понятието кон, вероятно свързана с табуиращи практики – **hursa-* < индоевр. **kurs-*; лат. *currere*, от една страна, и **ehwaz* < индоевр. **ekwo-*; лат. *equus*, от друга страна. Друг пример за хейти е съществителното *mækir*, което е поетичното съответствие на *sverð* ‘меч’. Според някои онлайн етимологични речници (уикшънъри) от думата *mækir* се извежда и съществителното „меч“ в славянските езици. Произходът му може да се проследи от германския реконструкт **mēkijaz*, но тази етимология е спорна.

Третата част от *Прозаичната Еда*, *Хаутатал*, стск. *Háttatal*, може да се преведе като *Списък със стихотворни стъпки*. Написана е през 1222/3 г. Снори съставя тази поема, състояща се от 102 строфи, с цел да съхрани и предаде на младите скалди опита, натрупан през вековете. Той използва стари стихотворни стъпки, характерни за скалдовата поезия, които правят произведението трудно преводимо. Вероятно това е причината тази част от Едата все още да не е преведена на английски.

Първият известен превод на *Прозаичната Еда* е на датски и латински, публикуван в Копенхаген през 1665 г. На английски е преведена за пръв път от Джордж Уеб Дейсънт, преводач на митове и приказки, през 1842 г. Това обаче не е пълен превод, тук са само *Гилвагининг* и част от *Скаулдскапармаул*. Следващият превод, отново непълен, е издаден в Чикаго през 1880 г. от проф. Расмус Бьорн Андерсон, потомък на норвежки преселници в САЩ. Пълният превод е направен чак през 1916 г. от д-р Артър Джилкрайст Бродър, преподавател по английска филология в Калифорнийския университет. В предговора към своя превод той изказва съжаление, че „... изключително техническото естество на Хаутатал не позволява превод на английски. Има, разбира се, повече или по-малко – обикновено по-малко – прецизни преводи на скандинавските езици и на латински. Дори в отличното Арнамагнеанско издание повечето от глосите са предимно почиващи на предположения; и всеки опит да се предаде на английски словно богатство, което няма еквивалент в нашия език, е обречен на неуспех“.

Последният превод на *Прозаичната Еда* излиза през 2005 г. под редакцията на Антъни Фолкс, професор по староисландски в Университета в Бирмингам.

Относно етимологията на названието Еда, няма единно мнение сред учените. В статията си: *Десет скандинавски и северноанглийски етимологии* Анатоли Либерман обобщава заключенията на изследователите по темата. Едно от предположенията за произхода на Еда е Оди, името на мястото, където Снори е израснал. Друго предположение се базира на староисландското значение на *Edda* ‘прародителка’, а също така и на *Ertha* или *Erda* ‘Майката земя’ при германските народи и в резултат на специфичен изговор се стига до звученето на названието като *Edda*. Либерман отхвърля тази теза, но такова

предположение не е съвсем лишено от основателност. В съвременния шведски език например учленяването на *r* пред *d* е ретрофлексно и за ухото на чужденеца изговорът на *Erda* би звучал точно като *Edda*. Друг изследовател, цитиран в статията, на име Арни Магнусон (*Árni Magnússon*), отхвърля теорията ‘прародителка’ и проследява корените на името до съществителното *óðr* ‘остроумие, мъдрост; поезия’.

Независимо какъв е произходът на името на произведението обаче, то и днес е извор на знания и мъдрост и богат материал за езиковедски изследвания.

2.3. Употреба на скандинавизмите и техните първообрази в преводите и оригиналните текстове на *Кралското огледало* и *Прозаичната еда*

В съвременния английски превод на паметника *Кралското огледало* се откриват около 50 думи, които са произлезли от староскандинавския език и по един или друг начин се употребяват и в съвременната английска писмена и устна практика. Следва обаче добре да се разграничат разминаванията или съвпаденията в съпоставяните текстове в споменатите в началото на студията три направления – форма, значение и употреба. Отделно следва да се вземат предвид и производните думи, които имат общи корени, но различна граматическа характеристика. Тук обаче не се вземат като различителен белег граматическите изменения и формообразуването, а само словообразователните процеси, включително и конверсията. При анализа водещ остава критерият за формата, като се отчитат и семантическите изменения и синонимията на междуезиково равнище.

ANGER – болка > мъка > обида > гняв

Думата се среща на различни позиции в два последователни параграфа в паралелните текстове, като в оригиналния паметник и в английския превод е употребена с близко, но различно значение. Всъщност на повърхността при съпоставянето на оригинала и превода се проявяват три различни думи, като за трите, въпреки различните им форми, може да бъде предпоставено общо семантично поле – *anger*, *reiðr* и *offend*. Става дума за сложно понятие, описващо причинно-следствената връзка между *обида* и *гняв*. Глаголът *angrar* (стск.) означава ‘засягам, обиждам’ или ‘страдам поради обида’ (в конкретния текст). По-общото значение на съществителното е ‘болка, мъка, тъга, страдание’. В съвременния английски език значението на глагола е променено, като акцентът е върху следствието от обидата – ‘гневя се, ядосвам се’; а на съществителното е ‘гняв, яд’. За описване на тази последица от обидата в стск. е използвана думата *reiðr* ‘гневен, ядосан’. Че думите *reiðr*, *angrar* (стск.) и *angry*, *offend* (англ.) са от едно семантично поле, се вижда в самите текстове,

тъй като са употребени последователно в два съседни параграфа. По формален признак има несъвпадение – срещу *reiðr* е употребено прилагателното *angry*, а срещу изначалния глагол *angrar* (дал думата за *гняв* в английски) стои глаголят *offend*:

... þik *angrar* mjök... / ... which *offend* you much...

В съвременния английски език се среща и другата, вероятно германска дума – *wrath*, която се открива и в староскандинавския паметник, но днес тя е равноправен синоним на думата *anger*.

AXLE – ос

Безспорен пример за навлизане на староскандинавска дума без семантични промени и запазваща един и същи корен. Произлиза от староскандинавското съществително *oxull* със значение ‘ос на въртящо се колело’. В това значение думата е употребена на две места в оригиналния текст. В единия случай съществителното е във формата си за и. п., ед. ч.:

... en *oxull* skal millim vera, gort af seigri eik... / ... with an *axle* of tough oak joining them.

Това е и един от примерите, използвани в речника на Cleasby & Vigfusson (Клийсби 1957) за илюстриране на употребата на *oxull*.

В другия случай *oxull* е във формата *axlir*, в. п., ед. ч., съдейки по мястото и службата на съществителното в изречението:

... þat er veltisk um á úróar *axlir*. / ... which turns on a restless *axle*.

И в двата случая на английски е предадено с *axle*, т.е. имаме пълно съответствие при превода – *oxull* е употребено и в словосъчетанието *oxullrjám*, в превод на английски *axletrees*; *oxull* не бива да се бърка с *oxl*, което означава рамо. Макар етимологията на двете съществителни да е обща, **ákṣa* на санскрит е ос, а **kakṣá* е мястото, където се свързват ръката и рамото.

BAG – мях > торба > чувал > чанта

Думата е също със староскандинавски произход и в превода се открива на същото място, където е в оригиналния текст. В съвременния английски думата означава по-скоро *чанта*, но също и *торба*, *чувал*, като това е значението и на староскандинавската форма *baggi* ‘мях, торба’. В оригинала на *Кралското огледало* няма примери за употребата на *baggi*. В *Прозаичната Еда* *baggi* е употребена четири пъти в състава на сложната дума *nestbagga*, преведена като *provision wallet* на английски, и веднъж самостоятелно в изречението:

Þá batt Skrímir nest þeira allt í einn *bagga* ok lagði á bak sér. /
Then Skrímir bound all the food in one bag and laid it on his own back.

BALL – топка, кълбо

Открива се на около десет места в оригиналния паметник и при това със същото значение и същата форма *bollr*. В съвременния английски текст обаче се използват и други синоними – *globe, sphere, compact*. Става дума за понятието за кълбо и за топка, за което в староскандинавски е имало една дума със съответните ѝ словообразователни варианти: *bollóttir* ‘топковиден’, *boll jarðarinnar* ‘земният глобус’, *bolluttum flokki* ‘скупчена тълпа от хора’, *jarðarboll* ‘земното кълбо’. Тези варианти са свързани с граматическата и словообразователната природа на стария скандинавски език. Този пример е показателен за това как английският, поглъщайки думи и от латински, и от други езици, е развил цяло синонимно гнездо за разглежданото понятие. Специализираната терминология на съвременния език води до употреба и на интернационална лексика, и на терминологизация и стеснени значения на термини като *глобус, сфера* и пр., процес свързан с модернизацията на съзнанието и научния прогрес. Интересен е примерът и за образната употреба на топката от хора в староскандинавски, която на английски е преведена със съвсем неутрален латински термин – компактна група.

BAND – връзка (и прен. ‘обвързаност, задължение’) > връзка, ивица, лента, ширит

Изписва се по един и същи начин и в староскандинавски, и в английски. Среща се и в оригиналния паметник, и в превода, като само в един цитат се наблюдава съвпадение между позицията на думата в изречението и в текста. На друго място думата е преведена, т.е. представена, с друга дума. *Band* влиза в състава и на други сложни думи. Както в съвременния английски език, така и в староскандинавски има и преносно значение: освен конкретното значение на ‘всякакъв вид връзка’, означава още ‘обвързаност, задължение’ (Клийсби 1957). Това се потвърждава и от примера в изследвания текст. Думата се среща на две места в оригинала. И в двата случая е употребена в състава на сложна дума:

festiband himins / the firmament of heaven

и

hjúskaþar sambandi / the bonds of marriage.

BILLOW – голяма вълна

Произлиза от староскандинавското съществително *bylgja*. Както стск. *bylgja*, така и англ. *billow* означават ‘голяма вълна’. Открива се и в оригиналния паметник, и в превода, при това на едно и също място в текста. Срещат се два примера, като в случая става дума за употреба на още един синоним,

назоваващ концепта „вълна“. В староскандинавски има и друг синоним *bára* и двете думи следват една след друга. В английски пък съществува и думата *wave*, като при изброяването тези синоними разменят местата си. Преводачът следователно ги разглежда като равнопоставени синоними. В староскандинавския език *bára* и *bylgja* (*billow*) очевидно са равнопоставени синоними, но в съвременния английски език *billow* е десигнат за ‘голяма вълна’, а употребата ѝ е ограничена, защото думата е стилистично маркирана. *Bylgja* се появява на три места в оригинала. В първите два примера съществителното е употребено във формата си за д. п. мн. ч.:

... býðr sterkum *bylgjum*... / ... he commands the mighty *billows*...;

... úfært fyrir stórum *bárum* ok þykkum *bylgjum*... / ... because of broad *billows* and mighty *waves*...;

В третия пример думата е във формата си за в. п., мн. ч.:

... leiðir fram harla þykkvar *bylgjur*... / ... leads forth huge *billows*...

В староисландския език формите за и. п. и в. п. мн. ч. съвпадат, но тъй като тук съществителното се явява допълнение в изречението, то е във винителен падеж. В други староскандинавски текстове *bylgja* може да се срещне и като лично име, това е една от деветте дъщери на морския бог *Ægir*.

BIRTH – бreme > раждане

Произлиза от стск. *byrðr* и се среща с две значения в текста. Това важи и за оригинала, и за превода, и то на паралелно същите места. Едното значение означава действието *раждане* или, което се обозначава с фразеологизма *to give birth* (букв. ‘давам раждане/живот’). Примерът в оригинала е свързан с „раждането на Иисус Христос“:

Joseph var fyrir *burð* várs herra Jesu Krists... / Joseph lived before the *birth* of our Lord Jesus Christ...

Vastes dróttning var löngu dauð fyrir *burð* guðs... / Queen Vashti died long before the *birth* of Christ...

En þóat þessi dæmi,... væri eptir *burð* guðs... / Although the events... happened after the *birth* of Christ...

Такова е значението на думата в съвременния английски език. Второто значение е свързано с преносната употреба на сродната дума *burden* – бreme. Двете значения се срещат и в староскандинавския език, което показва, че за северните народи състоянието на бременност и раждането съставляват един концепт. Тази етимология се потвърждава и в латинския език, където думата *praegnans* означава състоянието преди раждането и думата е образувана с пред-

ставката *prae-* (преди) и корена *gnascī* (роден съм). За северните народи раждането и бремето всъщност произлизат от един етимон, докато за славянските народи не е така, а в латински също има връзка, но в смисъла на последователност поради представката *pre-*. Преносната употреба на *бреме*, в смисъл на *тежест*, обаче е обща и за скандинавските, и за славянските езици, както и за съвременния английски език.

В паралелните текстове се срещат концепти, съвпадащи с много от староскандинавските прототипи. В оригиналния текст те са естествено запазени, но при превода са заместени от друг синоним – най-често заемка от френски или латински. Въпреки това, следата от староскандинавската дума е жива в съвременния английски (вж. ОТР: birth, n. 2), но е архаизъм или няма чак толкова актуална употреба, а най-често е с променено значение. Ние не можем да тълкуваме психологията на преводача, защо е предпочел друг синоним, а не оригиналната дума. Вероятно той е направил това поради семантични взаимодействия в контекста. За изследването на паралелните корпуси са важни онези примери, които и формално, и семантически се запазват, те са най-очевидните доказателства за езиковия контакт на лексикално равнище.

Следният пример е особено показателен за връзката между бременността и раждането:

... þviat þau ganga með getnum *burð*, meðan vetr er kaldastr... /
... for they bear the begotten offspring while winter is most severe...

Един по-буквален превод подчертава споменатата връзка:

... понеже ходят със *заченатото бreme*, докато зимата е най-студена...

Ето още някои примери:

... hvern dag at bera þunga *byrði*... / ... have a great *burden* to support every day...
... ok vil ek bera þessa *byrði* með hánum fyrir guði... / ... and I will bear this *burden* with him before God...

BLEAK – блед > гол, открит

Произлиза от стск. *bleikr* със значение ‘блед’. *Bleak* се среща и съвременния английски език, но с изместено значение – *гол, открит* (за място) и *суров, мрачен, пуст*. Значението ‘блед’ е сред първоначалните, но се схваща като архаизъм и прилагателното е развило нови конотации. Вероятно заради това преводачът е предпочел френската дума *pale* в примера:

... at lýsa náttlig myrkr með *bleikum* skima. / illumine the darkness of night with its *pale* sheen.

Това е единственият случай на употреба на *bleikr* в оригинала. Тук прилагателното е във формата си за д. п. ед. ч.

BLOOM – цвете > слитък, кюлче > цвят

Произлиза от стск. *blóm* със значение ‘цвете’. В староанглийски е със значение ‘слитък, кюлче желязо’. В староскандинавския е запазено прагерманското и дори индоевропейското значение за ‘цвете, цвят’. Следователно думата в съвременния английски език е със староскандинавски произход, защото е запазена връзката между форма и значение, така както е в староскандинавски. В съвременния превод са използвани различни синоними, но въз основа на корена *flower*, т.е. отново галицизъм, а никъде не е използвана дума с корена *bloom*:

... ok sýndi þeim alla fugla ok öll kykvendi, blómstr ok alla fegrð i Paradísu. /
... and showed them all the birds and beasts and all the *flowers* and glories of Paradise.

Аналогична е ситуацията и в произведението *Прозаичната Еда*:

... at á hverju ári vex á jörðinni gras ok blóm... / ... that in each year grass and *flowers* grow upon the earth...

BOTH – и двамата, и двете

Тази дума, която носи повече граматическа, а не толкова лексическа семантика, може да бъде окачествена като квантификатор. Такъв граматически концепт се наблюдава в немски и руски. В английския език тази дума е от староскандинавски произход – от стск. *báðir* със същото значение, както в съвременния английски.

В ранния средноанглийски е атестирана формата *bāðe*, с форма за р. п. *bāðre*, явно повлияна от стск. *báðar* за м. р., *báðir* за ж. р., *bæði*, *báði* за ср. р., *báðra* за р. п. (вж. ОТР: both). В старосаксонски съществуват разширените форми *bēðia* за м. р. и *bēðiu* за ж. р., в ствиснем. *bēde* и *beide* за м. р., *bēdā*, *beido* за ж. р., *bēdiu*, *beidiu* за ср. р. (вж. ОТР: both), но в староанглийски такава разширена форма на *bézen* и *bá* не е атестирана. Освен това *bo* съществува наравно с *both* до XIV–XV в., когато отмира (ОТР: both).

Примерите с формата *báðir* в *Кралското огледало* са седем при пълно съвпадане на употребите:

En þóat þit fäit *baðir* leyfi til inngöngu, þá láttu hann eigi fylgja þér lengra en innan dura. /
But though you are *both* allowed to enter, do not let him follow you farther than inside the door.

Þeir vāru *báðir* teknir í einskyns glöpum, hvárrtveggja í manndrápum ok í stuldum. /
Both had been guilty of the same crimes, murder and robbery.

Пълно съвпадане при превода на *báðir* има и в произведението *Прозаичната Еда*:

Þá fara þeir *báðir* til Suttungs. / „Then they *both* set out for Suttungr's.

... at *báðir* hnefar Þórs skullu út at borðinu. / ... that *both* Thor's fists crashed against the gunwale.

Както се вижда от таблицата на склонението по-долу, форми за *báðir* съществуват само в множествено число. Формата *báðir* за м. р. присъства шест пъти. Формата *báðar* е обща за ж. р. и. п. и ж. р. в. п. и се среща пет пъти и *bæði*, която е обща за ср. р. в тези падежи – около 80 пъти. Формата *báða* за м. р. в. п. се открива три пъти, *báðum* – два пъти, а за формата за р. п. *beggja* липсват примери в оригиналния текст:

þá mun hann gæta þin með mér, ok gangi slíkt yfir *báða* okkr saman, sem guð vill at sé. / He will also protect you with me, and let whatever God wishes happen to us *both*.

Ok svá allir þeir er yfir dóma eru settir, *bæði* lærðir ok úlærðir; / And the same is true of all who are appointed to pass judgment, *both* clerks and laymen.

Þat sverð var snarpeggjat ok svá ógurligt, at hánум sýndisk sem eldr brynni or *báðum* eggjum. / The sword was keen-edged and terrible, and the edges looked to him as if they were *both* on fire.

Þér sögðut svá, at *báðar* siður heimsins væri kaldar, jafnvel hinn syðri sem hinn nörðri; / You said that *both* sides of the earth are cold, the southern as well as the northern

Таблица 1. Граматическа парадигма на местоимението BOTH

	Ед. ч.				Мн. ч.		
	М. р.	Ж. р.	Ср. р.		М. р.	Ж. р.	Ср. р.
И. п.	–	–	–	И. п.	<i>báðir</i>	<i>báðar</i>	<i>bæði</i>
В. п.	–	–	–	В. п.	<i>báða</i>	<i>báðar</i>	<i>bæði</i>
Д. п.	–	–	–	Д. п.	<i>báðum</i>	<i>báðum</i>	<i>báðum</i>
Р. п.	–	–	–	Р. п.	<i>beggja</i>	<i>beggja</i>	<i>beggja</i>

CALL – призовавам, наричам (се)

Думата е запазила и двете си значения – ‘извиквам’ и ‘наричам’, които са характерни и за староскандинавския първообраз *kalla*. В текста се срещат 121 употреби на този термин в двете му значения:

þat vatn er þar enn i því landi, er þeir *kalla* á sína tungu Loycha; /
There is also a lake in that country which the natives *call* Loycha.

На *kalla* в оригинала съответства *call* в преводния текст, със значение ‘наричам’: „... която местните *наричат* на своя език Лойча“. При друг пример е запазено значението ‘повиквам’:

Gakk því ateins inn i herbergi konungs, at hann láti *kalla* þik. En i hverjum stað sem konungr lætr þik til sín *kalla*, þá gakk þú yfirhafnarlauss til hans. /
Go into the king's chamber if he *calls* you, but at no other time; but wherever it is that the king *summons* you, you must come into his presence without your mantle.

Най-много са примерите с употребата на глагола в страдателен залог:

En ef úkunn eru þér kaup i bæ, þá skygn þú vandliga at, hversu þeir fara með sínum kaupum, er mestir ok bestir kaupmenn eru *kallaðir*. /
If you are unacquainted with the traffic of the town, observe carefully how those who are *reputed* the best and most prominent merchants conduct their business.

Þat mun ok undarligt þykkja her i landi á Mœri um mýri þá, er Björkudals mýrt er *kolluð*. /
In our own country, in More, there is a bog *called* the Bjarkudal bog,

CAST – хвърлям

Произлиза от стск. *kasta* със значение ‘хвърлям’. Думата показва последователно отклоняване от оригинала, но се срещат и случаи на паралелна употреба. В оригиналния текст се среща 66 пъти. Глаголът е в активна употреба със същото значение в съвременния английски, но вероятно поради многото конотации и полисемията на *cast* още в староанглийски в повечето случаи се използва германизма *throw* и, както се вижда от примерите, именно той е предпочетен от преводача:

... þvíat þóat þat se i eld *kastat*, þá glóar þat síðan sem steinn... / ... If it is *thrown* upon the fire, it will glow like stone...

Очевидно още в староанглийски, както е и в съвременния език, двете думи са пълни синоними – *throw* и *cast*. Това води до разширена употреба на думата *cast* в преведения текст. Понякога тя замества като синоним глаголи (обикновено с германски корен), означаващи сродни действия в оригиналния староскандинавски текст:

ok *letta* vetriligum sorgum / *cast* away their winter-like sorrows,

където е използван глаголът *letta* ‘облекчавам’

... *gerir* ... *myrkvastian skuggann*... / ... *cast the deepest shadow*...,
където е използван глаголят *gera*, който означава ‘правя’,

... *en þóat þú skjótir trénu i eldinn*... /... *but when a tree is cast upon the fire*...,
където е използван глаголят *skjóta* ‘стрелям’ и

vatnit hafnar náttúru sinni / *water casts aside its nature*,
където е използван глаголят *hafna* ‘отхвърлям’.

Както се вижда от примерите, съвпадащите употреби са във фразеологизми – *хвърлен в затвора* „*kastaðr í dýblissu*“, *хвърлям зарове* „*tenningakast um silfr*“ „*casting dice for silver*“, но се срещат и свободни от колокациите употреби:

... *ok kastar langt brott frá trénu*... /... *and cast it far away from the tree*...

En sá eldr er á Islandi er, þá brennir eigi tréit, þóat i sé kastat, ok eigi jörðina, /
The fire of Ice-land, however, will burn neither earth nor wood, though these be cast upon it;

Фразеологично свързаните употреби обикновено съдържат в себе си по-стари когнитивни метафорични пластове. Примерите показват, че в тези случаи става дума за интеркултурна интерференция и заемане на идиоматика от класически образци и най-вече библейски текстове:

... *ok var Joseph kastaðr i dýblissu*... / *and Joseph was cast into prison*...

Jesus svaraði svá, at sá þeirra skyldi fyrstai steini at henni kasta, er eigi hefði syndir górvan. / *Jesus replied that he who had never committed a sin should cast the first stone upon her.*

DIE – умирам

Произлиза от стск. *deyja* ‘умирам’, се среща в оригинала 22 пъти като глагол в сегашно време, четири пъти в минало време, във формата за 1 л. ед. ч. *dó*. И тук има известно отклонение при превода. Например на глагола *die* в превода съответства *andask* от оригинала, който е синоним на *deyja*, или описателното *liflátinn verða* ‘да остане без живот’: „*þá verðr þá or at flytja i einnhvern stað til lands, þar sem hann skal andask, þvíat engi má liflátinn verða i eynni af sóttum*“, „*he has to be carried to some place on the mainland to die; for no one can die of disease on the island*“. Налице е и обратната ситуация – в оригинала присъства глаголят *deyr*, а в превода е *departing this life*:

... at hverr drýgir i því mannliga náttúru, at hann deyr or heiminum... /
... that every man in departing this life fulfills a law in human nature...

Тук основанието на преводача да предпочете описателната фраза е вероятно съчетанието *deyr or heiminum* ‘умира от света’, което на английски е уместно да се предаде с *departing this life* ‘напуска този живот’. В повечето случаи обаче съответствието между *die* и *deyja* е пълно.

FELLOW – съдружник в делово начинание > брачен партньор > другар, компаньон

Речникът на Клийсби (1957) посочва като основно значение на стск. *félagi* ‘съдружник в делово начинание, притежател на дял в търговска дейност’. Съществително *félagi* е съставено от същ. *fé* ‘добитък, стока, имущество, богатство’ и гл. *leggja* ‘полагам, поставям, залагам’, т.е. *félagi* е човек, който внася своя дял от имуществото в съвместно делово начинание с друг или други. По отношение на *fé* заслужава внимание връзката между значенията ‘добитък’ и ‘богатство’. Както в различни култури от древния свят, така и в Скандинавския север притежанието на добитък е равносилно на богатство. Като второ значение в същия речник е посочено ‘брачен партньор’, а значението ‘другар, компаньон’ е отбелязано като метафорично.

В съвременния английски същ. *fellow* се употребява със значение ‘другар, компаньон’ (вж. ОТР: *fellow*), синоним на *companion*. Значението ‘брачен партньор’ е отбелязано като диалектно, а значението ‘човек, който споделя с друг имущество, пост или е партньор в дейност’ е отмряло.

Съществителното *félag* означава съответно ‘партньорство, съдружие’.

В оригиналния текст *félag* и *félagi* се срещат 21 пъти както самостоятелно, така и в състава на сложни думи и изрази: *til félags* ‘в партньорство’ и *félagsmönnum* ‘партньори’, съставено от формата за р. п. ед. ч. *félags* и формата за д. п. мн. ч. *mönnum* на стск. същ. *maðr* ‘мъж’.

En ef *fé* þitt tekr mikinn vöxt, þá skiptu því til *félags* i aðra staði, þangat sem þú ferr éigi sjálf, ok ver þú vandr at *félagsmönnum*. /

If your *wealth* takes on rapid growth, divide it and invest it in a *partnership* trade in fields where you do not yourself travel; but be cautious in selecting *partners*.

Цитираният пример илюстрира употребата на *fé* ‘богатство’ (в превод на англ. *wealth*), изразът *skipta til félags* ‘споделям, влагам в съдружие’ и същ. *félagsmönnum* ‘партньори’.

Освен в контекста на деловата дейност, в оригиналния текст *félagi* се употребява и със значението ‘другар, компаньон’:

I þessum dómi féllu með hánum allir hans *félagar* ok ráðunautar. /

Into this condemnation all his *comrades* and counsellors fell with him.

FLAT – плосък

Произлиза от стск. *flatr* ‘плосък’ и се среща три пъти в оригинала, като пълно съответствие има в два от случаите:

... Þeir isar eru sumir svá *flatir*, sem þeir hafi frosit á hafinu sjálfu... / ... Sometimes these ice fields are as *flat* as if they were frozen on the sea itself...

... at hann ferr undir þá isa, er *flatir* eru... / ... these seals can pass under *flat* ice masses four or even five ells thick...

В тези два примера значението на *flatir* в оригинала и на *flat* в превода се покрива напълно – ‘плосък’. В третия пример от оригинала *flata völlu* е предадено в превода с *level fields*, макар че словосъчетанието *flat valleys*, което е буквалният превод на *flata völlu*, е напълно възможно да се употреби в английския език:

... en ek gékk léttliga um slétta dala ok *flata völlu*... / ... I fared lightly over smooth vales and *level fields*...

FOOT – стъпало, ходило

Произлиза от стск. *fōtr* ‘стъпало’ и се среща 10 пъти във формата за ед. ч. *fōtr* (склонена в съответната падежна форма), 14 пъти във формата за мн. ч. *fœtr* и веднъж в словосъчетанието *fōtspor* ‘стъпки’:

... ok svá stiga ek i yður *fōtspor*... / ... and thus follow in your *footsteps*...

Интересно е да се отбележи, че съществителното *fōtr* и в староскандинавски има неправилна форма за множествено число, както в съвременния английски, а и в останалите германски езици, с изключение на готски: стск. *fōtr* : *fœtr*, англ. *foot* : *feet*, нем. *Fuß* : *Füße*, дат. *fod* : *fodder*, шв. *fot* : *fötter*, докато в готски липсва промяна в коренната гласна – *fotus* : *fotjus*. (вж. Гълъбов 1932).⁶

GARTH – двор, градина

Произлиза от стск. *garðr* ‘градина’, се среща осем пъти самостоятелно и шест пъти като елемент в съставната дума *kirkjugarðr* ‘гробище’ в оригиналния текст. В случаите на лексикалния хибрид английският превод е *churchyard*. Значението е запазено – ‘гробище’, но формата не отговаря на *kirkjugarðr*, т.е. не участва съставката *garth*. Съществителното *garðr* от оригинала е преведено с *garth* на английски пет пъти, като и в петте случая участва в словосъчетанието *konungs garði*, а на английски – *the king's garth* или *royal garth*:

... þá er kirkja ok *kirkjugarðr* um, ok er þó nú hvártveggja helmingr auðr... / ... But on the other half of the island there is a church with a *churchyard* about it...

⁶ Правилото за умлаут при *fōtr* *fœtr* е дадено от Расмус Раск (Раск 2000: 37, правило 82).

GIVE – давам

Съвременната английска форма на глагола води началото си от стск. *gefa* ‘давам’. Глаголът има следната честота на употребата в оригиналния текст:

Инфинитивът *gefa* – 15 пъти: ... at hann skyldi *gefa* hánnum epli,... / ... to give him an apple...;

Формата за 2 л. и 3 л. ед. ч. сег. вр. *gefr* – 17 пъти:

... En ef guð *gefr* þér mannvit ok góða skilning ... / ... God gives you wisdom and clear insight ...;

Супинната форма *gefit* (Раск 2000: 122) се среща 31 пъти:

... eptir því viti sem guð hefir mér *gefit*. / ... according to the insight that God has given me.;

Формата за 1 л. и 3 л. ед. ч. мин. вр. *gaf* – 32 пъти:

... þvíat til hjúskapar ok yndis *gaf* ek þér konuna... / ... for I gave her to thee to be a delight and a companion...

Формата за 3 л. мн. ч. мин. вр. *gáfu* – 2 пъти:

... ok *gáfu* oss dæmi sinnar dulrænu... / ... thus giving proof of their shortsightedness...

Gáfu в оригинала е форма за минало време (Раск 2000: 121), макар че преводачът е предпочел неличната глаголна форма герундий – *giving* – в превода.

GUEST – гост

Произлиза от стск. *gestr* ‘гост’ и се среща осем пъти в оригиналното произведение. В два от случаите е преведена на английски със еднозначното си съответствие *guest*:

En ef konungr hefir yfir borði með sér þann *gest*... / And if the king has a *guest* at his table...

... þá virði hann sik hér svá kominn vera með mönnum, sem *gest*... / ... He regarded Himself as having come among men as a *guest*...

В останалите случаи е използвано английското съществително *gest*, което в случая е използвано като термин за назоваване на въпросните хора:

... er auknefni eigu með húskarla nafni, ok heita þeir *gestir*. / who, in addition to the housecarle's title, have a by-name and are called „*gests*“

В следващото изречение е обяснено въпросното название:

ok fá þeir þat nafn af fjölskyldri sýslu, þviat þeir *gista* margra manna híbýli, / They have this name from their manifold duties; for they *visit* the homes of many.

В съвременния английски език съществителното *gest* има четири значения, но нито едно от тях не е ‘гост’.

ILL – лош > болен

Произлиза от стск. *íllr* ‘лош’ и се среща 35 пъти в различните падежни форми в единствено и множествено число, а девет пъти се употребява формата за среден род и за наречие *íllt*. Тъй като значението на прилагателното и наречието в стск. е ‘лош/лошо’, преводът на английски невинаги е *ill*, а понякога е *evil* или *bad*. В съвременния английски обаче е запазено и значението ‘зле, лошо, неправилно’, затова в следните примери съответствието е пълно:

... ef svá *ílla* berr til, at hann fylgir tjóni sjálfr. / ... if it fares so *ill* that he himself goes under.

... at sá maðr mun eigi *ílla* heitinn í atferð sinni... / ... that no man will have *ill* repute from his conduct...

... at eigi berisk svá *ílla* til handa sem Sauli konungi... / ... lest it go so *ill* with him as with King Saul...

En ef svá *ílla* kann til handa at berask þeim... / But if it should go so *ill* with him...

KNIFE – нож

Произлиза от стск. *knífr* и се среща два пъти в оригиналния текст в словосъчетанията *knífshepti* ‘дръжка за нож’ и *brynkníf* ‘кортик’:

... tennr eigi stærri en gera má mjök stór *knífshepti* af eða tafl. / ... teeth are barely large enough to be carved into fair-sized *knife handles* or chess men;

Tvau sverð þarf hann at hafa, annat þat er hann er gyrðr með, en annat þat er hangir við sǫðulboga, ok góðan *brynkníf*. /

He must have a dirk and two swords, one girded on and another hanging from the pommel of the saddle.

LAW – слой, пласт > нещо положено, установено, полагане в ред > закон⁷

Думата е заета около 1000 г. от н.е. от староскандинавското **lagu*, ранна форма за множествено число на съществителното *log* ‘слой, пласт, полагане в ред, закон’, буквално ‘нещата, които са положени, установени; законите’.

⁷ Вж. т. 3.

Lagi се превръща в *log* в резултат на т.нар. U-мутация. Това е промяна на гласната под влияние на *u* или *v*, която засяга предните гласни звукове: *a*, *á* се превръщат в *o*, *ø*, гласните *e* и *é* – в *o* и *œ*, а *i* и *í* – в *y*, *ý*.

Таблица 2. Таблица на U-мутацията в староскандинавски

Предни		Задни	
Незакръглени		Закръглени	Закръглени
Ii	→	yý	
Eé	→	œœ	
Aá		→	oø

При преминаването си в староанглийски *lagu* става съществително от женски род, единствено число, като измества староанглийската дума *ǣ*.

В оригиналния език *log* се е схващало като събирателно съществително – ‘законът’ – съвкупността от всички закони. Ако проследим по-нататък корените на *log*, ще стигнем до германското **lagan* ‘нещо положено’, което на свой ред е от индоевропейския корен **leg^h*. **leg^h* и е в основата на съвременните английски думи *lie* и *lay*. Съвременното английско съществително *law* е когнат с исландското *lög* ‘нещата, които са положени, установени; законите’, шведското *lag* ‘закон’ и датското *lov* ‘закон’.

В оригиналния текст *log* се среща три пъти в словосъчетанието *lagagæzla* ‘съблюдаване на закона’, десет пъти в словосъчетанието *logmál* ‘предписание; правило, установено от закона’ и 16 пъти самостоятелно в различните падежни форми и числа:

... lagagæzlu eða landsgæzlu, þat er ok mikit mannvit... / ... government and the enforcement of law, – these, too, are akin to wisdom...

... hvárt þau eru sköpuð i fullu frelsi fyrir utan alla lagagæzlu... / ... whether they are created to full freedom without obedience to law...

En því gef ek yðr öllum sjálfræði á, hvárt er þér vilit heldr bjóta þessi logmál eða halda,... / And I give you all a free choice to keep these laws or to break them as you may prefer...

... ok sjálfr guð hafði ritat með siaum fingrum með 10 boðorðum logmála sinna,... / ... upon which God Himself had written the ten commandments of His law with His own fingers,...

... bæði kristinna manna ok Gyðinga, at doema um þau log, ... / ... both Christians and Jews, to pass judgment on those laws...

... eptir því sem setning var heilagra laga Israels fólks; / according to the ordinances of their sacred laws;

Съществителното *lög* и производните от него се срещат в следните изрази в оригиналния текст: *brjóta lögmál* ‘нарушавам закона’, *göra lögbrot* ‘нарушавам закона’, *heilagt lögmál* ‘свещен закон’, *heilagra laga* ‘свещени закони’, *halda lögmál* ‘спазвам закона’.

OUTLAW – човек извън закона⁸

Произлиза от стск. *útlagi*, среща се веднъж в оригиналния текст във формата на прилагателното *útlagr* и веднъж в правописния вариант (отново като прилагателно) *útlægr*:

... er Adamr var *útlægr* frá rekinn... / ... but from which he had been ousted like an *outlaw*.

Hversu megu synir hans, þeir er getnir verða í útleð, njóta þeirra gjafa, er hann var *útlagr* frá rekinn fyrir lögbrot sín? /
How can his sons, who will be begotten in exile, enjoy those gifts that he forfeited as an *outlaw* because of transgression?

В английския превод съответствието и в двата случая с съществителното *outlaw*.

PLOUGH – плуг

Произлиза от стск. *plógr* (регистрирана в едическата поема *Rígmál* от X–XI в.) и се среща веднъж като *plóga* ‘плугове’, съществително в множествено число, два пъти като *plógjárn* ‘режещото желязо на плуга’ и четири пъти като *plógarl* ‘орач’ или ‘селянин’.

... ok bera þeir þá út *plóga* sína. / ... and they all bring out their *plows*.

... hvóss ok stór glóandi *plógjárn*... / ... sharp, red-hot *plowshares*.

... heldr skyldi hann jafnan síðan lifa sem einnhverr þorpari ok *plógarl*. / ... but was to live from that time on as a churl or a *plowboy*.

... ok lif þar sem einn *plógarl*, / ... that you remain a *tiller of the soil*.

Byð ek *plógarl*um fræanda (frjóvanda) korn ok félagsgerðir. / I offered the *husbandman* fruitful corn and partnership with me.

Както се вижда от примерите, съответствието при превода на *plóga* и *plógjárn* е пълно. Разминаване има само при *plógarl*. Разбира се, вместо *tiller of the soil* преводачът е могъл да използва *plowboy*, както в по-горния пример,

⁸ Вж. т. 3.

или *plowman*, но е предпочел по-описателната конструкция. В последния от горните примери, явно воден от контекста, преводачът е избрал значението *husbandman* ‘глава на домакинство’. Всъщност *husband* – ‘съпруг’, е наследник на староскандинавското *husbóndi* – от *hús* ‘къща’ и *bóndi* ‘глава на семейство, стопанин’.

RUN – тека, тичам

Произлиза от стск. *renna* ‘тека, протичам’, ‘топя се’ и ‘тичам’. В оригиналния текст формата *renna* се среща осем пъти, като значението ѝ е ‘тека’ (за вода) или ‘тичам’. В съвременния английски език *run* покрива тези три значения, но поради голямото синонимно богатство на съвременния език, преводът на *renna* невинаги е *run*. В някои от случаите, когато става въпрос за протичане на вода, са използвани глаголите *flow* и *stream*, а в други, макар значението да е ‘тичам’, в преведения текст е употребен глаголет *roam* ‘бродя’:

... qll vötn þau sem hit ytra *renna* um þöll jarðarinnar. / ... all the bodies of water that *stream* about on the outer sides of the globe;

... ok *renna* i skógum,... / ... and *roam* through the woods...

В идиоматичните изрази от оригиналния език *renna* също не може да се очаква да се преведе с *run* на английски. Например фразата „... tekr... at opna samanlagðar brár ok *rennir* til sýnar bjúgt sjáldr...” е преведена като „... begins to open his closed eyelids and *blinks* to both sides“ (Всъщност тук преводът вероятно не е много точен, понеже *rennir til sýnar* буквално означава ‘отварям, настройвам за виждане’, а *bjúgt sjáldr* е ‘свитите зеници’.) Друго идиоматично значение на *renna* се наблюдава в „... *rennr* upp sól...” / „... the sun *rises*...“, както и в „Því næst *rennr* upp úfriðar ávöxtr.“ / „Before long the seeds of hostility begin to *sprout*“.

Пълните съответствия при превода на *renna* с *run* са шест. Ето някои примери:

... renn ek um garða ok torg ok stræti, / I run over houses, markets, and streets;

... nema hafit mikla, þat er umhverfis *rennr* heiminn; / ... only the great ocean that *runs* around the earth.

... þvíat þat *rennr* i gegnum hann ok jafnvel i gegnum tréit, / For it *runs* through them and even through wood;

SAME – същият, същото

Произлиза от стск. *sama* ‘същият, същото’ и е употребена 26 пъти в оригиналния текст. Показателното местоимение, прилагателно и наречие *sama* се среща осем пъти във формата за д. п. ср. р. *sötu*, веднъж във формата за д. п. ж. р. *samri* и веднъж във формата за д. п. м. р. *sötum*:

Nú er með *sama* hætti um skýring ræðu hvernar; / It is the *same* with the interpretation of a sermon;

En i því *sama* hafi þá eru þó mörg fleiri undr,... / In that *same* ocean there are many other marvels,...

... mjök löngu urðu á þeirri *sömu* stundu, er Moyses var i fjalli því,... / ... a long time ago in *the days* when Moses was upon the mountain...

..., með *sama* vexti ok með *samri* náttúru; / ... of the *same* size and [the *same*] character;

... ok verðr þá nauðigr at taka með *sömu* þökkum slika fœzlu sem þá fær hann,... / ... and at such times he must, ... partake of such food as is set before him in the *same* thankful spirit as earlier.

В случаите когато има разминаване при превода на *sama*, в английския вариант са използвани следните думи и изрази, сходни по значение със *same*: *in the manner*; *similar*; *of this sort*; *very*; *in the manner*; *in this way*, или просто липсва превод:

Ok með hinum *sama* hætti bar til þjófunum á krossinum; / There was a *similar* outcome in the case of the crucified thieves.

... á þeim *sama* degi. / on that *very* day;

... at konungr haldi enn, hinni *sömu* skipan sem fyrr var skipuð; / ... a king should continue to maintain the [same] arrangement which was made in the beginning.

SCALE – купа, съд за пиене > везна

Произлиза от стск. *skál* със значение ‘купа, съд за пиене’ и ‘везна’. В Оксфордския речник на английския език (The Oxford English Dictionary) като първо значение на *scale* е записано ‘съд за пиене, чаша’, а като второ ‘инструмент за мерене на тегло’. Налице е пълно покриване на значенията на съществителното в двата езика. Ако проследим в дълбочина произхода на думата, ще стигнем до германското **skælo*, което на свой ред произлиза от индоевропейския корен **(s)kel* ‘разцепвам, разделям на две’. От същия индоевропейския корен и съответно от германския глагол **skælo* е и английската дума *shell* ‘раковина, черупка’, както и староскандинавското *skel* ‘черупка от мида’.

Свързващият смисъл между значенията ‘купа, съд за пиене’ и ‘везна’, от една страна, и ‘черупка от мида’, от друга, вероятно е разделянето, разцепването на черупката на мидата на две половини и използването им като съдове за пиене или като блюда на везна.

Съществува обаче и друга възможна етимология за значението ‘купа, съд за пиене’. Това е обичаят да се правят чаши от черепите на победените врагове, а на староскандинавски череп е *skalli* (шв., норв. и дат. *skalle*). В съвре-

менните скандинавски езици изразът при вдигане на наздравица е именно *skál* ‘наздраве’.

Връзката между ‘пиенето’ и ‘черупката’ е запазена в идиоматичния израз в съвременния исландски език „*lerja dauðann úr skel*“, буквалният превод на който е ‘лоча смъртта от черупка’. Значението на израза е ‘живея на ръба на оцеляването’. Във френския език съществува израз с подобно значение: „*manger de la vache enragée*“, със значение ‘преживявам трудности’.

Формата за и. п., в. п. и д. п. ед. ч. *skál* е употребена два пъти в оригинала, като в английския превод е обозначена със *scale* ‘блюдо на везната’:

... en sá er bréfin hafði, þá lagði hann í aðra *skál* þau bréf, er váru af hendi sakarábera,...

... the other, who had the documents, laid the writings, which favored him who had brought the suit, into one *scale*...

Формата за и. п. и в. п. мн. ч. *skálir* е употребена два пъти: „En annarr þeirra hafði *skálir* með at fara;“ / „The other was busy with *balances*;“ . Тук преводът е *balances*, което е синоним на *scales* ‘везни’. Членуваната форма за и. п. и в. п. мн. ч. *skálirnar* е употребена четири пъти, като в английския превод е предадена със *scales* ‘блюдата на везната’:

... ok sýndisk hánnum sem *skálirnar* niælti aldri jafnvægar verða. /
... but it looked as if the *scales* would never balance.

Ok þá er þau bréf váru logð í *skálirnar*, þá urðu þær aldri jafnvægar heldr en áðr. /
But even after these writings had been laid in the *scales*, they were as far from balancing as before.

В първия от горните примери *skálirnar* е подлог, следователно е в и. п., а във втория е пряко допълнение и е във в. п.

Членуваната форма за д. п. мн. ч. *skálunum* се среща веднъж в оригинала: „Sá hólt upp *skálunum*, er þær hafði;“ / „The one who had the *balances* held them up...“

SEAT – място (за сядане)

Произлиза от стск. *sæti* със значение ‘място (за сядане), място (абстрактно значение), позиция, местоположение’. Формата *sæti* се среща 22 пъти в оригиналния текст.

При превода са употребени английските съответствия *seat*, в смисъла на конкретното значение ‘място за сядане’, и *place* в абстрактния смисъл на думата. Съществителното се среща в състава на производните думи *höfnðsæti* – ‘главен град, седалище’ (*capital* в английския превод), *samsætismann*, ‘човекът, до когото седиш на масата’ (*table companion* в английския превод) и *dómarasæti* ‘съдийското място’:

En Constantinus keisari skipaði Cratonem ok Zenophilum i *dómarasæti*, tveim heiðnum mönnum, ok trúði þeim at dœma um sannendi ok úm skilning heilagrar trúar. / Emperor Constantine placed Craton and Zenophilus, two heathen men, in the *judgment seat* and trusted them to pass judgment on the verities and the interpretation of the holy faith.

Освен буквалното английско съответствие *seat*, в превода се използва и съществителното *throne*:

... ok aldri hugðuþeir at rangr dómr mundi dœmask af því konungs *sæti*. / ... and never, they thought, could an unrighteous decision come from his *throne*.

В един от случаите съществителното *sæti* от оригинала е предадено с глагола *resided* в английския текст:

... at sá konungr er þar *sæti* á þeim stað... / ... that the king who *resided* at Themar...

Примери за пълно съответствие при превода на *sæti* от оригинала със *seat* в английския текст има в следните изречения:

þá sneri uni *sæti* því sakar átrúnaðar / because of this popular belief, the judgment *seat* was overturned.

... þá gakk þú svá nærri konungs *sæti*, at ærit sé rúm til allrar þjónustu millum þin okfótskemla þeirra, er fyrir eru konungs *sæti*. / ... approach his *seat* only so near as to leave abundant space for all the service between yourself and the footstools that are before the king's *seat*.

Освен във формата за и. п., в. п. и д. п. в ед. ч. *sæti*, има примери и за употребата на съществителното в р. п. ед. ч. – *sætis*:

... ok gengr þar til *sætis* sins, sem hann á gang réitan ok skipan, þá eigu þeir tveir upp at risa móti hánum, er næstir hánum sitja á sina hönd hvárr,... / ... and walks toward the *seat* where he has his proper place and position, the two who sit nearest to him on either side should rise,...

Думата се среща също така и във формата за р. п. мн. ч.:

... ok hafa þi hina sömu skipan i gongu sinni, sem þeir eigu siðan at hafa i *sætum* sinum / ... and the men should sit at the table in the same order as when they are out walking.

Тук преводът е по-свободен, затова не виждаме съществителното *seat* в английския текст. Един по-близък до оригинала вариант би бил:

... и докато вървят, следва да са в реда, в който ще заемат после *местата* си [на масата].

По отношение на предходния пример е уместно да се поясни, че староскандинавският глагол *sitja* не е първоизточникът на глагола *sit* в съвременния английски език. В съвременния английски *sit* се е развил от староанглийския *sittan*, който произлиза от германския реконструкт **sitjanan*, който на свой ред е от индоевропейската база **sed-* ‘седа’. От същата база са нем. *sitzen*, нид. *zitten* и шв. *sitta*, т.е. в съвременния английски формата *sit* е когнат с формите на глагола ‘седа’ в останалите германски езици, а не е повлияна от староскандинавския глагол *sitja*.

TAKE – вземам

Произлиза от стск. *taka* със значение ‘вземам’. По форма и значение приликата между английския глагол *take* и староскандинавския *taka* е почти пълна. По отношение на употребата, както се вижда от примерите в текста, сходствата са също очевидни.

В инфинитивната си форма глаголът *taka* е употребен около 80 пъти в оригиналния текст. Отново, поради развитата синонимия и идиоматика в съвременния английски език, преводът на *taka* невинаги е английският глагол *take*. В оригиналния текст *taka* се употребява както самостоятелно, така и в словосъчетания. Ето няколко такива примера:

... sem þú sér at *taka* mun... / ... what you see can be *obtained*... –

тук вместо *take* в превода е употребен синонимът *obtain*;

... er af bókum *taka* mannvit... / ... those who *gain* knowledge from books...

Съответствието на словосъчетанието *taka mannvit* ‘черпя знания’ в английския език е съответно *gain knowledge*, затова в превода не виждаме *take*. При подобни устойчиви словосъчетания не можем да очакваме преводът да е буквален, и въпреки това в случая степента на съответствие е достатъчно висока – използван е синонимът на *take* *gain*.

Аналогичен е случаят, илюстриран със следващите два примера, където смисловият превод на словосъчетанията *þarf til at taka* ‘е необходимо’ и *þarf at taka* ‘да са ти под ръка’ води до несъответствие при превода на *taka*:

... ef *þarf til at taka*... / ... if that should be *necessary*...

... þó er þat opt at til sliks *þarf at taka*. / ... but it is often necessary to *have them on hand*.

Във фразите *tekr at þynna* и *tekr þat ljós... at birtask* глаголът *tekr* е преведен с *begin* на английски:

... ok sem þat kvóf *tekr* at þynna, þá *tekr* þat ljós annat sinni at birtask,... /
But as soon as the smoke *begins* to grow thinner, the light *begins* to brighten again;

В горните примери на *taka* от оригинала съответстват три глагола в превода, *obtain*, *gain* и *begin*, глаголната фраза *be necessary*, както и номиналната фраза *at hand*. Вижда се, че старият език използва лексикален знак за изразяване на тези понятия и идеи, за които съвременният език е развил отделни думи.

В граматично отношение обаче разнообразието в употребата на *taka* е сравнимо с това в съвременния английски. Освен в инфинитив, в оригиналния текст се среща формата за сегашно време второ и трето лице единствено число *tekr* (41 пъти); формата за сегашно време първо лице множествено число *tökum* (веднъж); формата за минало време първо и трето лице единствено число *tók* (43 пъти); формата за минало време второ лице единствено число *tókt* (2 пъти); формата за минало време второ лице множествено число *tókut* (веднъж); формата за минало време трето лице множествено число *tóku* (8 пъти):

En ef fé þitt *tekr* mikinn vöxt,... / If your wealth *takes* on rapid growth,...

En vit *tökum* heldr réttan framgangsveg... / But let us continue straight ahead...

Þvi næst *tók* hon tvau fróðleiks epli,... / Then she *took* two of the apples of knowledge,...

... þat er þú *tókt* or hendi Evu./ ... which thou *tookest* from the hand of Eve.

... en ágjarnligt rán, þar sem þit *tókut* fyrir leyfi,... / ... covetous robbery in *taking* them without permission,...

Þá *tóku* þeir konu eina,... / So they *took* a woman...

Освен формите за сегашно и минало време, в оригиналът *taka* е употребен и в перфектно време:

... at hann *hafði tekit* jörð frá kirkju... / ... that he *had taken* a plot of ground from the church...

Среща се и формата за страдателното причастие на *taka*:

... enda verðr svá ílt ráð *tekit*... / ... and the evil counsel is furthermore *taken*...

... þóat hann sé tekinn í þessárrí sök; / ... even though he be taken in guilt.

Освен в горепосочените граматични форми, *taka* се среща и във формите си за подчинително наклонение в различните лица. Съответствия при превода се наблюдават при формата за второ лице единствено число *takir* и първо лице множествено число *takim*:

Svá ok þóat þú *takir* tré þat... / If you *take* a stick of wood...

... áðr en vit *takim* aðra. / ... before we *take* up another.

Глаголът *taka* участва и в състава на думите *nýtekit* ‘току-що взет’, преведен с *just been taken*, и *brauttekinn* ‘махнат, отнет’ преведен с *taken away*.

THEY, THEIR и THEM – те, техен, тях

Произлизат съответно от стск. *þæir*, *þæira* и *þæim*. *Þæir* е личното местоимение за трето лице множествено число ‘те’, *þæira* е притежателното местоимение ‘техен’, а *þæim* е личното местоимение за трето лице мн. ч. в д. п. Староскандинавските лични местоимения *þæir*, *þæira* и *þæim* заменят съответно староанглийските *hie*, *hiera* и *him*. Както е известно, местоименията са устойчив граматически клас, който много трудно се поддава на промяна (Хауген 1950) и замяната им със съответните от чуждия език е свидетелство за дълбокото проникване на езика на викингските заселници в живота на местните жители. В ста. обаче и при местоименията за мн. ч. е била налице омонимия с други граматически форми (вж. таблицата по-долу). Предполага се, че една от причините за тази замяна е сходството в произношението и изписването на староанглийските местоимения в трето лице единствено и множествено число (Гейпел 1971: 63; Барбър 1993: 133).

Таблица 3. Таблица на староанглийските местоименията в трето лице единствено и множествено число

Падеж	Трето лице			
	Ед. ч.			Мн. ч.
	М. р.	Ср. р.	Ж. р.	
И. п.	hē	hit	hēo	hiē м. р., hēo ж. р.
Р. п.	his	his	hire	hiera м. р., heora ж. р.
Д. п.	him	him	hire	him
В. п.	hine	hit	hiē	hiē м. р., hīo ж. р.

Личните местоимения *þæir*, *þæira* и *þæim* се срещат в оригинала съответно: *þæir* над 200 пъти, *þæira* над 150 пъти и *þæim* над 100 пъти.

Таблица 4. Таблица на староскандинавските местоименията в трето лице

Лични местоимения							
		1-во	2-ро	3-то възвр.	3-то		
Число	Падеж				Ср. р.	М. р.	Ж. р.
Ед. ч.	И. п.	ek	þú		þat	han-n	h ó n (hon)
	В. п.	mik	þik	sik			han-a
	Р. п.	mín	þin	sin	þess	han-s	þen-nar
	Д. п.	mér	þér	sér	þvi	hán-um	þen-ni
Двойствено	И. п.	vit	(þ)it	Като ед. ч.	липсват		
	В. п.	okkr	ykk				
	Р. п.	okkar	ykkar				
	Д. п.	okkr	ykk				
Мн. ч.	И. п.	vér	(þ)ér		þau	þei-r	þæ-r
	В. п.	oss	yðr			þá	
	Р. п.	vár	yð(v)ar		þei-rra		
	Д. п.	oss	yðr		þei-m		

Необходимо е да се уточни, че в оригиналния текст се срещат още *þeirrar* и *þeirri*. Това са формите на показателното местоимение *sá* ‘този’ за ж. р. ед. ч., съответно в д. п. и р. п. Също така личното местоимение *þeirra* ‘техен’ съвпада по форма с *þeirra* – формата за мн. ч. на *sá* ‘този’ в р. п., а личното местоимение *þeim* е съответно формата за мн. ч. на *sá* ‘този’ в д. п. Поради тази причина, при търсенето на зададените словоформи в текста, отчетените попадения са значително повече.

Таблица 5. Форми на показателното местоимение *sá* ‘този’

Ед. ч.			Мн. ч.		
М. р.	Ж. р.	Ср. р.	М. р.	Ж. р.	Ср. р.
И. п.	sá	sú	þat	И. п.	þeir þær þau
Р. п.	þess	þeirrar	þess	Р. п.	þeirra þeirra þeirra
Д. п.	þeim	þeirri	þvi	Д. п.	þeim þeim þeim
В. п.	þann	þá	þat	В. п.	þá þær þau

Пример за употребата на местоимението *þeirra* ‘техен’ има още в увода на произведението:

En þvi næst byrjaða ek ræðu mína með upphaflegri spurning um kaupmanna iðróttir ok *þeirra* siðu. / Thereupon I began my inquiry by asking about the activities of merchants and *their* methods.

Несъответствия при превода се появяват тогава, когато *þeirra* не е преведено със съответствието си *their*, а с другата конструкция за изразяване на притежание в английския език, с помощта на предлога *of*:

... fjár ok til lífs *þeirra*... / ... the life and property *of those*...;

Съществуват такива примери и при по-свободен превод, като например „En ek gerða bæði eptir böen *þeirra* ok ráðum.“ / „So I did as *they* advised and requested.“, където по-близкият до оригинала превод би бил: „И така, постъпих според техните молби и препоръки“.

Това, разбира се, не е критика към преводача и неговата работа. Ако искаме да запазим съответствието между *þeirra* и *their* тук, ще се получат отклонения в превода на други думи в изречението. Възможни варианти при превода на конкретното изречение са следните: „So I did according to *their* advise and request.“, което звучи тромаво на английски, или „So I followed *their* advise and request.“, при което пък имаме отклонение при превода на глагола *gerða*, чието точно съответствие на английски е именно *did*.

Ето няколко примера, в които има пълно съответствие при превода на *þeirra* от оригинала с *their* в английския текст:

... kaupmanna iðróttir ok *þeirra* siðu. / ... the activities of merchants and *their* methods.

... ok *þeirra* siðu ok athæfi. / ... and into *their* habits and occupation.

... ok vildi hann *þeirra* máli fulltingja um alla hluti; en annan veg áttu hlut i málinu þeir menn, er hánú var illa við, ok hann var *þeirra* mikill úvin; /

... and he was anxious to support *their* contentions in every way. But those who were interested in the suits on the other side were hostile toward him, and he was *their* enemy.

Примерите за местоимението *þeir* (на англ. *they*) също изобилстват в текста.

... at *þeir* sýndusk fysiligstir at ganga,... / ... that *they* appeared to be the most convenient to follow,...

... ef *þeir* géngi sér einir at vegum; / ... if *they* walked the highroad alone;

... sem *þeir* hafi fengit forðazk mikinn háska... / ... as if *they* have escaped great and terrible dangers...

Личното местоимение *þeir* не бива да се бърка с формата на показателното местоимение *sá* ‘това’ за и. п., мн. ч. В следващия пример *þeir* означава ‘тези’:

... þvíat *þeir* hafa flest vitni til sins fróðleiks, er bezt eru lærðir. / ... since *those* who are the most learned have the best proofs for their knowledge.

А ето и примери за местоимението *þeim* (на англ. *them*):

... at allar þjóðir taki af *þeim* góð dæmi til ráðvendl ok góðrar meðferðar. / ... so that in *them* his subjects may see good examples of proper conduct,

В този случай отново може да стане объркване на личното местоимение *þeim* с формата на показателното местоимение *sá* ‘това’ за д. п. ед. ч. м. р. и за д. п. мн. ч. Ето едно изречение, в което присъства както личното местоимение *þeim*, така и формата на показателното местоимение *sá* ‘това’:

Ok gersk eigi *þeim* líkr, er þat þykki úsæmd vera, at annarr segir eða kennir *þeim* þá hluti, er *þeim* væri mikit gagn i, ef *þeir* næmi; /
Be not like *those* who think it beneath their dignity to hear or learn from others such things even as might avail *them* much if *they* knew *them*. /
И не прави като *онези*, които считат под достойнството си това, някой да им [на тях] каже или да ги научи на неща, които биха им [на тях] били от голяма полза, ако [ме] ги запомнят.

Това изречение е подходящ пример за употребата на личното местоимение *þeim* ‘тям, на тях’, понеже глаголът *kenna* в каузалното си значение има смисълът на ‘уча, преподавам’ и изисква дателен падеж за лицето (обучаемия) и винителен за предмета. Конструкцията, в която се употребява глаголът, е: „преподавам някому нещо“, следователно след *kenna* можем да очакваме да срещнем местоимение за дателен падеж трето лице. Да разгледаме изречението на части: „Ok gersk eigi *þeim* líkr...“ / „И не прави като *онези*...“ – тук *þeim* е формата на показателното местоимение *sá* за д. п. мн. ч., със значение ‘онези’, а не личното местоимение за д. п. ‘тям, на тях’. В английския превод е използвано съответно показателното местоимение *those*: „Be not like *those*...“; „... at annarr segir eða kennir *þeim* þá hluti...“ / „... някой да им [на тях] каже или да ги научи на неща...“ – където *þeim* е формата за д. п. на личното местоимение *þeir* ‘те’ в трето лице мн. ч. и означава ‘на тях’. Следователно английският превод е парафраза на оригинала „... to hear or learn from others such things...“ / „... да чуеш или научиш от други такива неща...“ и затова съответствието на *þeim*, което би било *them*, липсва; „... er *þeim* væri mikit gagn i, ef *þeir* næmi;“ / „... които биха им [на тях] били от голяма полза, ако [ме] ги запомнят“. В дадения пример *þeim* отново е личното местоимение ‘на тях’. Този път в английския превод имаме точно съответствие – *them*. Що се отнася до *þeir*, това е личното местоимение ‘те’ в именителен падеж, което разгледахме по-горе. В английския превод отново имаме точно съответствие – *they*: „... even as might avail *them* much if *they* knew *them*“.

THRALL – роб > крепостен селянин

В съвременния английски език думата има значението ‘крепостен селянин’, а по-разширеното ѝ значение е ‘роб, лишен от свобода човек’. Произлиза от стск. *þræll* и отново се превежда като ‘крепостен селянин’. По-късно думата придобива обидно и пренебрежително значение: първоначално ‘човек с угодническо, раболепно поведение’, а по-късно ‘отрепка, негодник’. В оригиналния текст *þræll* се среща единайсет пъти самостоятелно и два пъти в състава на производната дума *þrældóm* ‘крепостничество, робство’. При превода има точно съответствие между *þræll* и *thrall* при девет от случаите. В два от случаите *þræll* е преведено с английския синоним *servant*, а *þrældóm* е преведено като *bondage*:

... , en sá i ánauð ok *þrældóm* taka, / ... or force them into *bondage* and servitude,

При случаите на самостоятелна употреба *þræll* е употребена три пъти в падежна форма, от които два пъти във в. п., веднъж в ед. ч. и веднъж в мн. ч.:

... at eiga *þræl* at einka vin. / ... to have a *thrall* as a chosen friend.;

Minnsk heldr, dróttinn minn, *þræla* þinna Abrahams ok Ysaacs ok Jaco, /
Remember, O, Lord, Thy servants Abraham and Isaac and Jacob,

Срещат се две употреби в д. п. ед. ч.:

... þat vera ofdramb einum *þræli* at mæla slíka dirfð við lafdi sína. /
... that it showed great audacity in a *thrall* to make such bold remarks to his lady.

... þá reizk eigi þú mér *þræli* þínum... / And be not wroth with me, Thy *servant*...

А ето и пример за употребата на *þræll* в именителен падеж:

... þviat þú ert lafdi min, en ek em *þræll* þinn; / ... for you are my lady and I am your *thrall*.

WEAK – слаб

Произлиза от староскандинавското *veikr* със същото значение. В оригиналния текст прилагателното е употребено само веднъж:

... sem annathvárt er hornbogi eða lásbogi *veykr*, / ... among these are the “horn bow” and the *weaker* crossbow,.

В английския текст е предадено със сравнителната степен на *weak*, макар че в оригинала формата *veykr*, алтернативен правопис на *veikr*, е основната степен на прилагателното.

WRONG – изкривен > погрешен

Произлиза от староскандинавското *rangr* (по-старата форма е *vrangr*) с буквално значение ‘крив, изкривен’. Например изречението *Fótr var rangr* означава ‘Кракът беше изкълчен’. Метафоричното значение на прилагателното е ‘неправ, несправедлив’. В староскандинавския речник на Cleasby-Vigfusson (Клийсби 1957) е даден следният пример за илюстриране на това значение на *rangr*: *telja þat rangt er rétt er, en þat rétt er rangt er*, което в превод на български звучи като ‘да кажеш на кривото право и на правото криво’. Пак там се пояснява, че *rangr* се използва в словосъчетанията *rangr dómr* ‘несправедлива присъда’, *rangr eiðr* ‘лъжлива клетва’, *röng fýst* ‘неправилно желание’.

Примерите в оригиналния текст потвърждават тази употреба на *rangr*. Тук имаме *ranga girnd* ‘неправилни желания’, преведено на английски с *evil longings*; *rangri ásýn* ‘погрешни възгледи’, преведено на английски с *unwisdom* и *rangar glósur* ‘погрешни думи’, преведено на английски с *wrong comments*. Най-често обаче *rangr* е в колокация със съществителното *dómr* ‘присъда’:

... at *rangr dómr* mundi aldri koma af Temere. / ... that a *wrong* decision could never come from Themar;

... at hann hafði *rangt* dömt... / ... that his decision was *wrong*...

(Тук в оригиналния текст глаголят *dæma* ‘отсъждам’ е в перфектно време, а *rangt* е наречие за начин. Един по-близък до оригинала превод би бил ‘... че той е отсъдил погрешно...’);

... ef hann vissi, at hann hefði *rangt* dömt. / ... if he had known that his verdict was *wrong*.

Отново се налага уточнението, че английският превод е парафраза на оригиналния израз. По-близкият до оригинала превод би бил ‘... ако той знаеше, че е отсъдил погрешно...’. В последния пример присъства формата *hefði*, докато в предходния имаме *hafði*. *Hafði* е формата за минало време на спомогателния глагол *hafa* (англ. *to have*) в изявително наклонение, а *hefði* – в подчинително наклонение.

В оригиналния текст *rangr* е употребена 13 пъти, като в контекста на правораздаването се среща 10 пъти. В случаите, когато *rangr* не е преведено с *wrong*, в английския текст са използвани синонимите *unrighteous*, *unjust*, *evil* и *dishonest*:

“*rangr dömr*” / “*unrighteous* decision”

“*rangri fordöming*” / “*unjust* verdict”

“*allip dómar eru rangir dömdir*” / “all verdicts are *evil*”

“*ranga dóma*” / “*dishonest* judgments”

3. ЗАКОНИТЕ И СТАРАТА ЮРИДИЧЕСКА ТЕРМИНОЛОГИЯ

Върху територията на Британските острови се срещат няколко юридически традиции, които понякога си противоречат, но понякога взаимно се допълват. Администрирането на тази територия и въвеждането на законов ред е свързано с римското време, така че следи от Юстиниановата юридическа уредба и класическото латинско право са били пренесени по тези земи (от Балканите, където Юстиниан създава класическия юридически корпус). Населението на викингите създава административната единица Дейнло – територия със силно скандинавско влияние в централната част на Британския остров. На практика тези земи, включващи пет главни града – Дерби, Лестър, Линкълн, Нотингам и Стамфорд, са управлявани от Датския закон (Дейнло), в продължение на 68 години (886–954). Тази административна уредба и съответният ред, който я установява и чрез който се упражнява светската власт, оставят трайни следи в терминологичната и понятийната система за населението, което от своя страна внася стабилност в употребата на скандинавизми, свързани с юридическите практики. По-късно континенталното право и френската традиция също оказват своето силно въздействие и някои от заетите скандинавски термини са заменени от френски, което по същество е възвръщане на латинската традиция, а най-голямата ирония е, че тези, които правят това, са наследници на викинга Хролфр (ок. 846 – ок. 931), на когото френският крал Шарл III (879–929) подарява територия в Северна Франция, наречена по-късно Нормандия, с цел да спаси останалата част от страната от набезите му. Въпреки това, основни, ключови думи в английското право, каквато е самата дума за закон *law* (вж. с. 38), остават със скандинавски произход.

В своя *Речник на британската история* Кенън (2009) пише: „Третият сборник закони на крал Етелред е издаден в Уонтидж около 997 г. от н.е. Той засвидетелства кралското одобрение на местните порядки в петте главни града на територията Дейнло – Дерби, Лестър, Линкълн, Нотингам и Стамфорд. Дванайсет водещи танове⁹ във всеки окръг (*wapentake*) е трябвало да се закълнат върху реликви да не обвиняват невинен, нито да прикриват виновен. Те са най-ранното свидетелство за жури от съдебни заседатели в английското законодателство“. По името на града, в който е издаден, сборникът закони е наречен *Уонтидж кодекс*.

Лийберман (1916: 156) предлага списък със скандинавизмите от кодекса Уонтидж: *wapentake* ‘административна единица; съдебната инстанция в тази административна единица’, *grið* ‘мир, защита’, *lagu* ‘закон’, *bicgean lage* ‘ку-

⁹ *Thegn* или *thane* [θeɪn] – ранг в обществената йерархия между свободен поданик и граф, който ползва кралска земя в замяна на служба, най-често военна. Ста. řezn ‘васал’ стск. řegn ‘свободен поданик’.

пувам си защитата на закона', *lahcōp* 'получаване на защитата на закона срещу заплащане', *landcōp* 'такса при придобиване на недвижимо имущество', *sammæle* 'единодушно', *þrinna XII* 'три пъти по дванайсет', *costas* 'начини, възможности', *uncwydd & uncrafod* 'неоспорен законово и неподлежащ на законови претенции', *sac* 'виновен', *sacleas* 'невинен', *botleas* 'неподлежащ на поправяне'.

Самият кодекс може да бъде намерен в първия том от тритомника на Лийберман (1903: 228–232). В следващите редове ще бъде проследена употребата на тези термини в съответния контекст, с оглед да се дискутира както тяхната семантика, така и граматическата им форма. В редица трудове, считани за класически по темата, се дискутират тези термини (по-точно се дискутира староскандинавската лексика, преминала в староанглийския) (Стенструп 1882; Бьоркман 1900; Лийберман 1903), както и в по-нови изследвания (Сарджънтсън 1961; Гейпел 1971; Бо 2002; Тауненд 2002; Данс 2003; Понс-Санс 2000; 2007), но досега никой не е привел цели цитати от произведения на оригиналния староскандинавски език за илюстриране на употребата на първообразите, а и съвременните семантически изменения не са тълкувани изчерпателно.

Термините *lāga*, *bót* и *grið*

В пролога към кодекса четем:

Dis syndon þa *lāga*, þe Æðelred cyng 7 his witan
gerædd habbað set Wánetinge to friðes bóte.

Това са законите, които крал Етелред и неговите съветници¹⁰ решили да положат във Уонтидж за подобряване на обществената безопасност.

В настоящия цитат терминът, повлиян от староскандинавския език, е *lāga* 'закони'. Този термин е останал в съвременния английски език във формата *law* (вж. с. 38). Необходимо е да се отбележи, че в пролога към кодекса е използван ста. термин *frið* 'мир, безопасност, защита'. В следващите членове от кодекса се дава обяснение на този термин, но вече се използва неговият стек. еквивалент *grið*. В кодекса Удсток, аналогичен на Уонтидж, издаден за англогоезичното население в останалата част на Англия, извън областта Дейнло, „... прологът отново съдържа терминологичния израз *to friþes bote*, но след

¹⁰ Тук е употребен терминът *witan* – събрание на висши църковни сановници и важни миряни, включително тановете на краля, които консултират краля по съдебни въпроси. *Witan* е съществително за мн. ч. на ста. *wita* 'който знае, съветник'. Когнати на ста. *witan* са гот. *witan* и стек. *vita*. Етимологията на думата може да се проследи до санскр. *vidati* 'той знае'. Оттам произлиза и лат. *videre*.

това не се употребяват повече нито *fríð*, нито *gríð*; не е имало нужда от обяснение на *fríð*, термин от английския закон, ясен за англичаните, за които е предназначен кодексът“ (Станли 2001: 248).

Следващият член от кодекса, който съдържа скандинавизми, е:

[1] Ðæt is: þæt his *gríð* stande swa forð, swa hit fynnest stód on his yldrena dagum, þæt þæt sy *bótléas*, þæt he mid his agenre hánd sylð.

Именно тази негова *защита* ще продължи да съществува така, както беше най-добра през отминалите му дни, и няма да може да бъде *откупувана с пари* тази, която той със собствената си ръка даде.

В староанглийски *bót* означава ‘помощ, облекчение, компенсация за нанесена вреда, обезщетение, покаяние’, а *bótléas* е ‘непростим, който не може да се изкупи с *bót*’.

В следните примери, които са от *Saga за изгарянето на Нял* (Йонсон 1908), се илюстрира значението на първообраза на тези термини в староскандинавския език:

En þat er til *bóta*, at þú munt eiga slikan brátt (Йонсон 1908: 88).

Утешително е, че и теб ще сполети същото скоро.

Njáll átti fé mikit..., ok gaf hann þat allt Gunnari til *bóta* þessa (Йонсон 1908: 149).

Нял имаше много пари... и ги даде на Гунар като *обезщетение*.

Gríð се среща четири пъти в кодекса Уонтидж. Както бе упоменато по-горе, в староанглийски *gríð* означава ‘мир, защита’. В староскандинавски значението на думата е сходно, както се вижда от примерите:

Eftir það *beiddu* vikingar *sér gríða*. Gunnar lét þess kost. Hann lét þá kanna valinn..., átt en hann gaf hinum vápn sin og klæði, er hann *gaf gríð*, og það þá fara til fósturjarða sinna.

След това викингите *помолиха* за *милост*. Гунар им даде този избор. Позволи им да преброят загиналите..., даде оръжията и дрехите на тези, които беше *пощадил*, и ги помоли да заминат за бащините си земи.

“Illa hefir nú orðið,” segir Njáll, “er húsfreyja mín skal hafa *rofið gríð* og látið drepa húskarl þinn.”

Лошо стана, каза Нял, че съпругата ми *наруши мира* и позволи да убият твоя слуга.

“Sýniz þat jafnan,” segir Mörðr, “at ek em fégjarn, enda mun svá enn. Ok er vant fyrir at sjá, at þú sér eigi *gríðníðingr*, en þú komir þó þínu máli fram.”

„Винаги изглежда, каза Мордр, че съм алчен за печалба, но нека е така. Трудно е да сторя тъй, че хем да не изгледаш *нарушител на мира*, хем да стане твоята работа.“

В приведените цитати *gríð* участва в изразите: *biðja sér gríða* ‘моля за милост’ и *gefа gríð* ‘оказвам милост, пощадявам от смърт’, *rjúfa gríð* ‘нарушавам мира’, както и съставното съществително *gríðníðingr* ‘нарушител на мира’

[3] And *lándcóp* 7 *hlafordes gifu*, þe he on riht age
to gifanne, 7 *lahcóp* 7 *witword* 7 *gewitnes*, þæt þæt
stande, þæt hit nan man ne awénde.

И *таксата за покупка на земя* и дар от господаря, който той по право можеше да прави, и *откупуване на законови права*, и завещание, и очевидец, всичко това е установено така и никой не може да го отмени.

Терминът *lándcóp*

Бьоркман (1900: 12, 68) класифицира *lándcóp* като „преводна заемка“. Както се вижда, съставното съществително *lándcóp* е съставено от общогерманската дума *land* и *cóp*, което е староанглийският вариант на стск. *kaup*. Стск. дифтонг *ai* се трансформира в дългия звук /ō/ в староанглийски (вж. Боуен 1895: 19 и Сийвърс 1903: 16). Както отбелязва Сийвърс (1903: 16), дългият гласен звук /ō/ в ста. се появява в думи от стск. произход, съдържащи дифтонга *ai*, и привежда следните примери: ста. *ōra* ‘вид монета’, *landcōp* ‘закупуване на земя’, *lāhcop/lahcēap* ‘пари, платени от човек извън закона за възстановяване на правата му’, *rōða* ‘яркочервен’, които са произлезли съответно от стск. *aurar*, *-kaup*, *raudr*. Разбира се, глаголят *kaupa* в староскандинавски е заемка от лат. *caupo* ‘търговец’, но се употребява във всички германските езици. В съвременния исландски *kaup* означава ‘заплата, търговия, делова дейност’, а *kaupstaður* е ‘собственик на магазин’. По-старото му значение в езика е аналогично на това в латинския – ‘търговец’.

В речника на Клийсби (1957), староскандинавското съществително *landkaup* е със значение ‘закупуване на земя’, със значение „Grág. ii. 213“, което означава, че се среща в исландския сборник закони Граугаус (Grágás¹¹), създадени и действащи през периода 930–1262 г. В староанглийското законо-

¹¹ Grágás в превод означава ‘сива гъска’. Сборникът се нарича така, понеже се счита, че е написан с перо от сива гъска, или е подвързан с кожа от гъска. Има и трето тълкуване: понеже гъските са считани за най-дълголетни, името прави алюзия за възрастта на законите.

дателство значението се променя, като *landcór* вече означава ‘такса, заплащана при закупуването на земя’.

В *Сага за Съмговата долина* (Колунд 1896), *landkaup* се среща седем пъти:

Kjartan svarar: “þat er erendi mitt hingat at rœða um *landkaup* þat nokkut, er þér Bolli hafið stofnat, því at mér er þat i móti skapi, ef þú selr land þetta þeim Bolla ok Guðrúnu.”

Кяртан отговаря: „Моята задача тук е да говоря за определена *покупка на земя*, която ти и Боли сте договорили, понеже твърде противно на желанието ми е да продаваш тази земя на Боли и Гудрун“.

Думата *landkaup* е в активна употреба и в съвременния исландски език. В електронна статия от 12 септември 2007 г. може да се прочете по-долу представеният цитат, което означава, че терминът е още жив и в съвременния исландски език: “Faxaflóahafnir vilja samstarf um *landkaup*” / „Факсафлоуахафнир ще си сътрудничат при закупуване на земя“ (вж. Вийсир 2007).

Терминът *lahcór*

Терминът *lahcór* съответства изцяло на английската фонетика, но има своя произход в скандинавската дума *lagkjøb*. Терминът *lagkjøb* е добре познат в Скандинавия, най-вече в Южна Ютландия, Дания (Стенstrup 1882: 193). Там той се отнася до такса, свързана с откупуване на наследствените права на този, който я заплаща, докато в Англия се отнася до възстановяване на правата на гражданин под защитата на закона. Информация за този термин в Скандинавското законодателство се намира и в труда „Древни закони и институции на Англия“, под редакцията на Бенджамин Торп (1840):

In the Old Sleswic Law the term itself is found: “Rex habet quoddam speciale debitum in Sleswick, quod dicitur Lægghkøp, quo redimitur ibi hereditas morientium” (Торп 1840: 294).

В Стария закон на Шлезвик се открива този термин: „Кралят има специален данък в Шлезвик, наричен Lægghkøp, с който се откупват наследствените права на починалия“.

Тук, макар че текстът е на латински, за назоваването на тази специфична такса е използвана дума от местния език, *lægghkøp*.

Следващият цитат от същото произведение обаче разкрива значение на термина, сходно с това в английските закони:

In the old Danish Law it is said: – 'Item hwilcken man som uthfar aff stadhen meth huozfrue och gotz, oc kommer ey in i stadhen igeu innen dagh oc aar at boo, han miste bylagh oc byrætoc bör at köbe sigh thet igen a ny (Торп 1840: 294).

В стария датски закон се казва: „Този, който отпътува от града с жена си и имуществото си, и не се върне да живее в града до една година и един ден, губи гражданските си права и трябва да ги откупи наново“.

Следователно терминът *lægghköp* има значението ‘откупуване, възвръщане за загубени граждански права’ и в двата езика.

Терминът *sacleas*

[3, 1] 7 þæt man habbe gemót on ælcum wæpentace;
7 gán út þa yldestan XII þegnas 7 se gerefa mid,
7 swerian on þam haligdome þe heom man on hand sylle,
þæt hig nellan nænne *sacleasan* man forsecgean ne nænne *sacne* forhélan.

И ще има събрание във всеки окръг (wapentake);
и ще пристъпят 12-те най-стари танове и управителите на имения с тях,
и ще се закълнат върху свети мощи, положени в ръцете им,
че никога не ще *невинен* обвинят, нито *виновен* ще прикрият.

В речника на Клийсби (1957) *saka* означава ‘обвинявам’, а съществителното *sok* има значенията ‘обвинение, съдебно дело, причина’.

В съвременния исландски глаголят *saka* е със същото значение ‘обвинявам’, а съществителното *sök* е ‘обвинение’.

В съвременния английски *sake* няма самостоятелно значение, а се употребява само във фразеологични словосъчетания: *for the sake of* ‘заради’, *for God's sake* и *for goodness' sake* ‘за Бога’. Все пак в ОТР *sake* е отбелязано и като съществително със самостоятелно значение, макар и отпаднало от употреба. В този случай значението е ‘съдебно дело, обвинение, вина’. В съвременния английски език обаче това значение изцяло е загубено и дори в изразите е придобило семантиката на ‘причинност’, изразявана обикновено в други езици чрез съюзната дума за причина и следствие *заради*.

Съществителното *sake* се употребява във всички останали съвременни германски езици.

ОТР съдържа и заглавната дума *sackless* със значението ‘невинен’, отбелязано като архаично или употребявано в северните английски диалекти и в Шотландия.

Терминът *sacleas* от кодекса Уонтидж може да се разгледа като хибридна заемка (вж. с. 60), съставена от *sac* < стск. *sok* и германската наставка *-leas* със значение ‘без’.

В съвременните скандинавски езици наследниците на стск. *saklaus* са: дат. *sageslos* ‘невинен’, шв. *saklös* ‘невинен’, исл. *saklaus* ‘невинен, чист, неопетнен’. В норвежкия език прилагателното съществува в новонорвежки, един от двата езика на страната, във формата *saklaus*, т.е. изписва се точно както в староскандинавски. Това не е случайно, понеже се знае, че в основата на новонорвежки, или *Nynorsk*, са залегнали старите наречия и диалекти на страната. В нидерландския и немския език форми от рода на „*zaakloos*“ и съответно „*Sachelos*“ в речниците отсъстват. В нидерландски все пак прилагателното *zaakloos* се среща в реклами в интернет пространството, макар и не със същото значение, в словосъчетанието *zaakloos stofzuiger* ‘прахосмукачка без контейнер’. В цитирания пример, разбира се, значението на *zaak* е ‘торба, контейнер’ и макар думата да означава и ‘съдебно дело’, словоформата *zaakloos* не се среща в юридическата терминология. Не е ясна семантичната връзка между двете значения на думата *zaak* – ‘торба’ и ‘закон’.

Макар и архаично, английското прилагателно *sackless* е най-подходящо за предаване смисъла на стск. *saklaus* при превод на староисландските саги на английски.

Употребата на *saklaus* в староскандинавската литература може да се илюстрира със следните примери от *Saga за изгарянето на Нял*. Тук прилагателното се среща четири пъти:

Rúnólfr mælti: „Ekki þarf þat orðum at fegra, at hann hefir meir en *saklauss* veginn verit, ok er hann öllum mönnum harmdauði. Þykkir engum jafnmikit sem Njáli föstra hans.“

Рунолфр каза: „Не са нужни думи, за да е ясно, че той беше убит съвсем *невинен* и всички жалят за него. Никой не счита така по-силно от Нял, втория му баща“.

Skarpheðinn mælti: „Ek heiti Skarpheðinn, ok er þér skuldlaust at velja mér hæðiyrdi, *saklausum* manni.“

Скарпхедин рече: „Казвам се Скарпхедин и нямаш основание да избираш мен, *невинния* човек, за подиграване“.

Терминът *wapentake*

В ОТР *wapentake* е означена като дума с употреба в историческите документи. *Wapentace* в горния цитат е формата на *wapentake* за дателен падеж. *Wapentake* произлиза от стск. *vápnatak*, където *vápn* е р. п. мн. ч. на *vápn* ‘оръжие’, а *tak* е действието ‘вземане’ от глагола *taka* ‘вземам’. *Vápnatak* има следните значения в староскандинавския език:

1) Положителен вот при гласуване на събрание, чрез докосване или размахване на оръжието. 2) През 1154 година в Исландия се забранява носенето на оръжие в Алтинга, общото събрание. С вземането на оръжието, което до този момент е било положено настрани, се отбелязва краят на заседанието. В Англия, в територията Дейнло, терминът *wapentake* е обозначавал административно подразделение, част от *riding*, което от своя страна е част от *shire*, най-голямата административно-териториална единица. Така например в съвременна Англия областите продължават да се наричат по името на съответния главен град с наставката -шър (която е староанглийска, за разлика от отпадналите от употреба *wapentake* и *riding*). В останалата част от Англия, съответствието на *wapentake* е *hundred*. Второто значение на термина в английските закони е ‘съдът в съответната подобласт’.

[3, 3] 7 ælc *bicge* him *lage* mid XII ðran, healf land-
rican, healf *wæpentake*.

И всеки може да откупи законовите си права срещу 12 оре, като половината отиват за господаря на областта, а другата половина за *областта*.

Тази клауза се отнася до монетосекачите, които са си позволили да сечат фалшиви пари. Така те могат да откупят гражданските си права (Доусън 1909: 552).

[8, 2] 7 ælc mynetere þe betihtlad si, *bicge* him *láh* mid XII oran.

И всеки монетосекач, който е бил обвинен, може да откупи законовите си права срещу 12 оре.

В тази клауза *bicge...láh* се отнася до същото понятие, както *lahcôp* по-горе.

Терминът *þrinna XII*

[13] 7 gif man hwilcne man téo, þæt he þone man
féde, þe ures hlafordes *grið* tóbrocen habbe, ladige
hine mid *þrinna XII*; 7 se geréfa namige þa lade.

И ако някой е обвинен в доставянето на храна на човек, който е нарушил *спокойствието* на Господаря, той може да бъде оневинен с *три пъти по дванайсет* [заседатели], които ще бъдат определени от съдебния изпълнител.

Терминът *þrinna XII* ‘три пъти по дванайсет’ се отнася до броя на съдебните заседатели, необходими за произнасянето на решението. Терминът и съдебната практика водят началото си от средновековна Скандинавия, където

държавните въпроси са решавани на общо събрание, наречено Тинг (*þing*), а съдебният състав, който взема решението, се състои от дванайсет, двайсет и четири или трийсет и шест члена, в зависимост от важността на разглеждания въпрос. В староскандинавския език *þrennar tylftir* ‘три пъти по дванайсет’ е терминът, който съответства на *þrinna XII* от Уонтидж кодекс.

В *Сага за Егил* има кратко описание на Гулатинг, мястото на едно от първите законодателни събрания в Норвегия по времето на крал Ерик Кървавата брадва:

En þar er dómurinn var settur, var völlum sléttur og settar niður heslistengur i völlum i hring, en lögd um utan snæri umhverfis; voru það kölluð vébönd. En fyrir innan i hringinum sátu dómendur, tólf úr Firðafylki og tólf úr Sygnafylki, tólf úr Hörðafylki; þær þrennar tylftir manna skyldu þar dæma um mál manna.

Мястото на съда беше равно и в кръг бяха забити пръти от леска, като отвън ги опасваше въже. То се наричаше священо убежище. В кръга седяха дванайсет от рода Фирд, дванайсет от рода Сигн и дванайсет от рода Хьорд. Тези *три пъти по дванайсет* мъже щяха да отсъждат по хорските дела.

Потвърждение за тази съдебна практика има и в *Сага за изгарянето на Нял*:

En ef sökjandi nefnir eigi, þá er ónýtt málit, því at þrennar tylftir skulu um dæma.

Но ако ищецът не ги призове, делото се анулира, защото *три дванайсетици* трябва да произнесат присъдите по всяко дело.

В следващия цитат дори се споменава за четири пъти по дванайсет заседатели:

Þá mælti Gizurr hvíti: „Fleira munt þú, Mörðr eiga at gera, því at eigi munu fernar tylftir dæma eiga.

Тогава Гисур Белият каза: „Има още какво да направиш Мордр, понеже *четири дванайсетици* не могат да произнесат присъда.

Изследователи на общественото устройство и съдебната система на Скандинавия от времето на викингите говорят за тази практика в статиите си:

Съгласно закона на крал Магнус само 36 (3x12) от представителите изпълняват ролята на съдебни заседатели (*lögrettumenn*). Тези мъже седят в ограждение (*vébönd*) на мястото на събранията и тяхно задължение е да разрешават въпросите, повдигнати на събранията. Останалите присъстващи стоят извън ограждението и одобряват решенията на съдебните заседатели, т.е. дават окончателно потвърждение, чрез дрънкане или размахване на оръжията си (*vápnatak*) (Санмарк 2006: 48).

Терминът *sámmæle*

[13,2] 7 þæt dóm stande, þar þegenas sámmæle beon;

И тази присъда е валидна, когато тановете са били *единодушни*.

Терминът *sámmæle* не е останал в съвременния английски език, но в шведски *samhälle* означава ‘общество’.

Терминът *cost*

[13,3] 7 þar þegen áge twegen *costas*, lufe oððe lage,
7 he þonne lufe geceose, stande þæt swa fæst swa
sé dom.

Където танът има два *начина* [да получи правото си от ответната страна]¹², любов или закон, [т.е. когато случаят може да бъде решен по споразумение или чрез прилагането на закона], и той избере споразумението, го отстоява толкова твърдо, както ако беше решение на съда.

В този цитат ста. съществително *cost* означава ‘начин, избор’. Произлиза от стск. *kostr* ‘опит, избор, възможност, състояние, условие’. В съвременния исландски *kostur* има същото значение. В английски съществителното *cost* ‘начин, избор’ е отпаднало от употреба. Ето няколко примера за употребата на *kostr* в староскандинавския език от *Сага за изгарянето на Нял* (Йонсон 1908):

Eftir það beiddu víkingar sér gríða. Gunnar lét þess *kost*.

След това викингите помолиха за милост. Гунар им даде този *избор*.

“Njáll svaraði: „Vit skulum biðja dóttur Asgríms Elliða Grímssonar, því at sá er *kostr* beztr.”

Нял отвърна: „Ние ще поканим дъщерята на Асгрим Елида Гримсон, защото тя е най-добрият *избор*“.

“Ekki hræðumz ek þat, segir Atli, „ok vil ek heima vera, ef ek á *kosti*.”

„Не се страхувам от това, казва Атли, и бих останал вкъщи, ако имах този *избор*“

Освен ‘избор’ *kostr* означава и ‘добро качество’ според речника на Клийсби (1957). Например фразата *þat er til kost* означава ‘добре направено е’.

¹² Тук и по-долу поясненията в квадратните скоби са мои, М. М.

В следващия пример *kostr* участва в идиоматичния израз *eigi deilir litr kosti*, буквално ‘да можеш да различаваш цветовете, не е меродавно’, а смисълът е ‘по външния вид не може да се съди’:

Gizurr mælti: “Rétt munt þú sagt hafa sögu þessa; en þó hefi ek þik sét illmannligstan mann, ok *eigi deilir litr kosti*, ef þú gefz vel.”

Гунар каза: „Трябва да си разкажал историята вярно; но понеже знам какъв хитрец си, по доброто ти представяне не може да се съди“ [за истинността на историята].

Термините *úncwydd* и *uncrafod*

Последните два термина от кодекса Уонтидж са *úncwydd* и *uncrafod*, но от тези термини в съвременния английски не е останала никаква следа, с изключение на английското *crave*, затова дискусията по тях е насочена предимно към употребата им в скандинавските езици.

[14] And se þe sitte *úncwydd* 7 *uncrafod* on his áre on life,
þæt nan mann on his yrfenuman ne spéce æfter bis dæge.

Този, на когото не *оспорят* и не *предявят* иск към собствеността му приживе, към него никой не може да заведе дело след края на дните му.

Uncwydd ‘неоспорен’ произлиза от стск. *kveðja*, а *unbecrafod* ‘към когото няма претенции’ – от стск. *krefja*. В речника на Клийсби (1957) *kveðja* има значенията ‘повиквам, призовавам, помолвам, поисквам някому нещо, поздравявам’. В *Saga за изгарянето на Нял* (Йонсон 1908) примерите за употребата на *kveðja* са многобройни:

Otkell *kvaddi* bræðr sina ok Skamkel at ríða til....
Откел повика братята си и Скамкел да тръгнат с него...

“Þvi *kveð* eg þig til,” segir hún, “að eg á á þér helst vald allra manna.”
„Моля теб, казва тя, защото избирам теб сред всички мъже.“

Gekk Hríutr fyrstr ok *kvaddi* konunginn.
Хрут отиде пръв да *поздравя* краля.

Njáll *kvaddi* sér hljóðs og spyr alla höfðingja...
Нял помоли да бъде изслушан и попита всички старейшини...

Kveðja е в активна употреба и в съвременния исландски език. Изразът „*kveðja sér hljóðs*“ от предходния пример може да се срещне и днес. Например

в исландското електронното издание mbi.is от 25 ноември 2004 г. четем: „*E. Sveinsson kvaddi sér hljóðs*“ / „Е. Свейнсон иска думата“ (Мбл 2004).

Krefja означава ‘моля, нужда се (много) от’. В *Сага за изгарянето на Нял* (Йонсон 1908) примерът за употребата на *krefja* е само един:

Fíosi mælti þá með mikilli reiði: “Ílla er yðr farit. Ér eruð ágjarnir heima í heraði ok ranglátir, en vilið mönnum ekki at liði verða á þingum, þó at menn *krefi* yðr.”

Флоси каза много гневно: „Зле се държите. Алчни сте у дома и лошо правите, не искате да помогнете на хората в Събранието, макар да се *нуждаят* от вас“.

Глаголът се употребява в съвременните скандинавски езици: в датски е *kræve* ‘жадувам, изисквам, моля’, в норвежки – *kreve* ‘изисквам’, в шведски – *kräva* ‘изисквам, моля’, в исландски – *krefja* ‘изисквам’, а в английски – *crave* ‘жадувам, копнея’.

А ето и няколко правни термина, извлечени от други документи.

Разгледаните дотук термини са извлечени само от един законов документ (Уонтидж кодекс) и не изчерпват списъка на заемките, свързани с правната тема, от староскандинавския в староанглийския език. В статията си *Скандинавското влияние върху английския в светлината на общата контактна лингвистика* Анжелика Луц (2012) разглежда термините: *lahmenn* ‘официалните декларатори на закона’, *ūtlah* ‘човек, обявен извън закона’, *lahslitt* ‘глоба за нарушаване на закона в територията Дейнло’, *unlagu* ‘несправедливост, неправда’, *lahbryce* ‘нарушение на закона’, *lahriht* ‘законово право’, *(ge)lagian* ‘ръкополагам, предписвам’, *ūtlagian* ‘обявявам извън закона’. Споменатите термини са разгледани като хибридни заемки, като за *lahmenn* и *ūtlah* е направено уточнението, че могат да се интерпретират и като директни заемки, понеже формите *-menn* и *ūt-* са идентични и в двата езика, т.е. вероятно тези форманти са когнати в староскандинавския и староанглийския.

След нашествието на Норманите *unlagu* е заместено от *injustice*, *(ge)lagian* – от *ordain*, а *ūtlagian* – от *banish*. *Lahcōp*, *lahslitt*, *lahmenn* са отпаднали от съвременния език. Само *law* и *outlaw* (вж. с. 38, 39) са останали в активна употреба.

Други термини, заети от староскандинавски, са заместени напълно от френските си съответствия:

māl същ. < стск. *mál* и стск. *máli* – съдебен процес, дело

māldæg същ. < стск. *máldagi* – договор, спогодба, споразумение

formal / *formæl* същ. < стск. *formál* i – преговори, споразумение, съглашение, договор

fríðmāl същ. < ста. *fríð* и стск. *mál*; срв. стск. *fríðmál* преговори за мир

sammæle прил. < стск. *sammála* – в съгласие

wviðermāl същ. < стск. *viðrmæli* – counterplea, defence, защитна пледоария
seht същ. – settlement, arrangement, споразумение, спогодба
seht прил. – reconciled, agreed, at peace, удовлетворен
sehtan гл. – to conciliate, удовлетворявам
sehtlian гл. – to reconcile, to come to an agreement, помирявам, сдобрявам
unseht същ. – discord, несъгласие, разногласие,
unseht прил. – not agreed, hostile несъгласен

Прилагателното *wrang*, *wrangwīs* ‘груб, неравен’ преживява нормандското нашествие.¹³

Като част от юридическата терминология могат да се разгледат староскандинавските термини за позициите в обществената йерархия, понеже законодателната система в Англия и Скандинавия по това време налага наказание на провинилия се според позицията му в обществената йерархия. В *Проповедта към англичаните* на епископ Улфстан се казва:

(3) Ðeh *þræla* wylc hlaforde æthleape & of Cristendom to wicinge weorþe, & hit æfter þam eft geweorþe þæt wæpnewrixl weorðe gemæne *þegene* & *þræle*: gif *þræl* þæne *þegen* fullice afyllen licge ægylde calre his mægðe, &, gif se *þegen* þæne *þræl* þe he ær ahte fullice afylle, gylde *þegengylde*.

(3) Although it happens that a *slave* escape from a lord and, leaving Christendom becomes a Viking, and after that it happens again that a hostile encounter takes place between *thane* and *slave*, if the *slave* kills the *thane*, he lies without wergild paid to any of his kinsmen; but if the *thane* kills the *slave* that he had previously owned, he must pay the price of a *thane*.

(3) Макар да се случи *роб* да избяга от господар, като изостави християнството и стане викинг, а после *робът* срещне в битка *тан*¹⁴, ако *робът* убие *тана*, не дължи кръвнина на роднините му; но ако *танът* убие *роба*, който преди е притежавал, плаща цената за *тан*.

Към останалите в употреба термини за позиции в обществената йерархия са *earl*, *husband* и *thrall*. *Eorl* ‘управник и администратор на област’, което днес е останало като *earl*, е семантична заемка от стск. *jarl* ‘благородник, след краля по ранг’, съответстващо на ста. *ealdorman* в териториите извън Дейнло. След *eorl* стои *hold* ‘независим собственик на земя’. Под него е *bōnda* ‘свободен човек’ или *ceorl*, *līesing* ‘освободен роб’, а *þræl* е ‘крепостен селянин, роб’, докато *þīr* е ‘жена слуга’.

¹³ Според Луц (2012: 22) „Съвременната му употреба е резултат от смесеното суперстратно влияние на староскандинавски и нормандски френски“.

¹⁴ Степен в йерархията на обществото между свободен поданик и благородник.

Таблица 6. Названия на позициите в обществената йерархия, които произлизат от староскандинавски названия

Название в Дейнло	Название извън Дейнло	Значение
<i>eorl</i> < стск. <i>jarl</i>	<i>ealdorman</i>	благородник след краля
<i>hold</i> < стск. <i>hauldr</i>	–	независим собственик на земя
<i>bōnda</i> < стск. <i>bondi</i>	<i>ceorl</i>	свободен човек
<i>līesing</i> < стск. <i>leysingi</i>		освободен роб
<i>præl</i> < стск. <i>præl</i>		крепостен селянин, роб

Отначало в Англия *eorlas* се наричали само управниците в административните райони на Дейнло и *ealdormen* в останалата част на страната. След възкачването на Кнут на престола започнали да назовават всички *eorlas*. По скандинавския произход на названията в социалната йерархия може да се съди за степента на проникване на чуждото управление в Англия (Луц 2012).

Към разгледаните до момента термини следва да се добавят и староскандинавски названия за териториалните и административни единици. Съвременният термин *riding* е наследник на ста. *þriðing* или *þriding* и се открива само в текстове на латински език. В староанглийски съществителното е преминало като директна заемка от *þriðjungr* ‘третина’, като се използва основно за подразделение на област или територия.

Ето в какъв контекст се употребява тази дума в *Saga* за изгарянето на Нял:

Hann bauð þeim at hafa af slíkt, sem þau vildi; en konungr tók af *þriðjunginn*.
Той ги помоли да си вземат каквото си поискат и кралят взе *една трета*.

Þeir hafa lið *þriðjungi* meira en þér hafið.
Те имат *войска с една трета* повече от вас

Vil ek, Flosi! at þú gjaldir mér *þriðjung* minn óskerðan.
Искам, Флоси, да платиш *моята трети*на с неизрязани монети.

Съвременният административен термин *riding* е използван до 1974 г. за назоваване на трите подобласти на Йоркшър: *East*, *West*, и *North Ridings*. Формата *riding* произлиза от *thridding* в резултат на афеза на началния звук /θ/, който се асимилира от крайното /t/ или /th/ на *East*, *West* съответно *North* и *South*, от които обикновено се предхожда. По-горе беше обсъдена наставката -шър, произлязла от думата *scír*, която е староанглийска и означава ‘област’, за разлика от останалите териториални подразделения, които са скандинавски (вж. коментара на термина *wapentake*).

Към юридическите термини могат да се отнесат и думите *husband* ‘съпруг’ и *bride* ‘булка’. В староскандинавски двете думи са сложни думи, изко-

вани от два корена, в които са свързани две понятия. Освен това те са интересни с податките, които могат да бъдат извлечени, с оглед реконструирането на средновековното обичайно право. Стск. *húsbóndi* е съставено от *hús* ‘къща’ и *bóndi* ‘чифликчия’, с дуги думи ‘стопанин, собственик’, по-горе в таблицата обозначено като ‘свободен човек’.

Думата *bride* от ста. *brýd* ‘булка’ е когнат със стск. *brúðr*. Една любопитна подробност се разкрива от термина *brúðhlaup*, който на стск. означава сватба – сложна дума, съставена от две други – *brúðr* ‘булка’ и *hlaup* ‘галоп’. Не е трудно да се досетим, че става дума за отвеждането на булката в галоп от младоженеца – една традиция, която очевидно е била разпространена и в други краища на Европа. Думата *bride* е обща за германските езици. В ОТР е записана думата *bridelope*, отбелязана като отмряла, със значение ‘най-старото тевтонско наименование на сватба’. В английски *bridelope* вече не се използва, но в скандинавските езици наследникът на *brúðhlaup* е в активна употреба: шв. *bröllopp*, дат. и норв (букмол) *bryllup*, новонорв. *brullaup*. В съвременния исландски думата *brúðhlaup* е стилистично маркирана. Макар в исландски да съществуват *brúður* ‘булка’ и *hlaup* ‘бяг, надбягване’, за ‘сватба’ се използва *brúðkaup*. От същата основа *brúð* с окончание „а“ се образува съществителното *brúða* ‘кукла’. Според Бьоркман (1900: 71) съществителното *bridelope* < ста. *brýdlóp* е от стск. произход.

4. ХРИСТИЯНСКА КНИЖНИНА

Разглежданото староскандинавско влияние върху английския език, най-общо казано, продължава активно малко повече от двеста години. Влиянието на викингите засяга историческия период на Ранното средновековие, а според периодизацията на английския език това са времената на късния староанглийски и ранния средноанглийски. Известно е, че тези времена за цяла Европа са свързани с усилена християнизация и приобщаване на цели народи към традициите на все още неразделената със схизма християнска църква. От тук следва и значителното присъствие на религиозните жанрове в книжнина, запазена от този период, който е много важен за англо-скандинавските езикови контакти. Въпросът се заплита още повече и от присъствието на латинския език като сакрален код, догматично използван за богослужение и за общуването на християнски теми. Следователно писателите и проповедниците, които обикновено са били образовани и в латинската традиция, осъществяват на практика вернакуларизация – т.е. „снизяване“ и приспособяване на религиозните термини и понятия за обикновените миряни. Честа практика са били и плеонастичните проповеди, служещи си с множество синоними и парафрази, синтактични периоди, повторения и други риторични похвати с цел яснота на внушенията за обикновените слушатели.

Най-добрият пример в това отношение е практиката на споменатия по-горе средновековен архиепископ и писател Улфстан, който, освен законника на крал Етелред, е написал известната *Проповед към англичаните* и множество други омилетични съчинения. Основното послание на *Проповедта към англичаните* е призивът към англичаните към покаяние, така че да избегнат Божия гняв, който ги застига в лицето на викингите. Написана е между 1010 и 1016 г. под заглавие *Sermo Lupi ad Anglos, quando Dani maxime persecuti sunt eos quod fuit anno millesimo XIII ab incarnatione domini nostri Iesu Christi* (Проповед на Вълка към англичаните, когато датчаните усилено ги преследваха, което се случи през година 1014 след Рождеството на нашия Господ Исус Христос). Само заглавието на проповедта е на латински, докато текстът е на староанглийски. Авторът нарича себе си *Lupus* ‘вълк’, което е латинското съответствие на ста. *Wulf*. Името *Wulfstan* е съставено от *wulf* ‘вълк’ и *stan* ‘камък’.

Професор Майкъл Драут, специалист по староанглийски от колежа Уийтън, Масачусетс, се е заел с интересната задача да направи фонетични записи на произведения, писани на староанглийски. Ето какво споделя за работата си по записването на проповедите на епископ Улфстан: „Научих много от записването на тези проповеди. Първо прозата е по-трудна от поезията. Много по-трудна. При записването на стихове почувствах, че не се налагаше да полагам големи усилия, за да спазвам интонацията: естественият ритъм на редовете се грижеше за това (и това, че изреченията свършват на средата на реда, също беше от помощ). В прозата интонацията е много сложна и изисква мислено да прочетете напред и анализирате изречението малко преди речта да стигне дотам. Ние правим това през цялото време, когато четем наглас, но това е голямо предизвикателство в староанглийския, където осмислянето на прочетеното не е толкова бързо, колкото при съвременния английски.

Второ Улфстан е бил едър човек. Най-малкото почти съм сигурен, че е бил. Има твърде много изречения, в които би било много лесно да останете без дъх особено ако проповядвате без микрофон. Ако Улфстан е изнасял тези проповеди, трябвало е да бъде мощен говорител, за да изведе докрай някои от дългите изречения, в които развързката е чак в края.

Трето Улфстан използва много слухови ефекти. Той се различава много от Елфрик по това, че в подбора на колокациите, ритъма, алитерацията, играта на думи и т.н. изглежда (това е ненаучно, разбира се) държи сметка за това, как звучат, а не толкова как изглеждат на хартия. Отново, изцяло основавайки се на усета си, мисля, че Улфстан пише тези проповеди с много добро разбиране за това, как те ще звучат пред публика“ (Драут 2013).

Епископ Улфстан е бил майстор на *wordum wrixlan* ‘смяната на думи’ (Лерер 2007: 35), с цел постигане по-голяма изразителност и по-силно внушение. В корпуса на *Проповедта на епископ Улфстан към англичаните* се откриват

няколко термина със староскандинавски произход. Преди всичко това са *lag* ‘закон’ и *þræl* ‘роб’, *gríð* ‘защита’ и *wælcyrian* ‘валкирия’.

Вече на няколко места беше дискутиран основният юридически термин *law* – закон, произлизащ от стск. **lagu* (вж. обсъждането на термина *law* по-горе, с. 35). Съществителното *lag* в различните му форми и производни се среща 14 пъти в текста на проповедта, като словосъчетанието *Godes lag* ‘Божият закон’ в различните падежни форми на *lag* се среща 5 пъти. Ето някои по-характерни примери:

(1) ... & unriht rærde & *unlaga* manege ealles to wide gynd ealle þas þeode.
[... and committed injustices and many violations of law all too widely throughout this entire land.] / [... и вършеха неправди и много беззакония на шир и дълж из цялата страна.]

(2) ... Cristene scoldan Godes *lage* healdan & Godes þeowas gríðian.
[... Christians ought to observe the law of God and protect the servants of God.”] /
[... християните следва да съблюдават Божия закон и да защитават слугите Божии.]

(3) ... & *folclaga* wyrseðan ealles to swyðe, syððan Eadgar geendode.
[... and laws of the people have deteriorated entirely too greatly, since Edgar died.] /
[... и законите на хората много се влошиха, откакто Едгар умря.]

(4) ... & cradolcild geþeowede þurh wælhreowe *unlaga*, forlytelre þyðfe wide gynd þas þeode.
[... and infants are enslaved by means of cruel injustices, on account of petty theft everywhere in this nation.] / [... и младенците са поробвани чрез груби беззакония, заради дребни кражби вредом в тази страна.]

Съществителното *Þræl* ‘роб’ в различните му форми и производни се среща 8 пъти в текста.

(1) ..& freorihrt fornumene & *þrælríht* genyrwde & ælmæsriht gewanode.
[... and the rights of freemen are taken away and the rights of slaves are restricted and charitable obligations are curtailed.] / [... и правата на свободните хора са отнети, и правата на робите са ограничени, и задълженията за благотворителност са орязани.]

В горния пример *þræl* участва в състава на сложната дума *þrælríht* < стск. *þræl* и ста. *riht*.

(2) Ðeh *þræla* wylc hlaforde æthleape & of Cristendom to wicinge weorþe, & hit æfter þam eft geweorþe þæt wæpngewrixl weorðe gemæne þegene & *þræle*:
gif *þræl* þæne þegen fullice afyllen licge ægylde ealre his mægðe, &, gif se þegen þæne *þræl* þe he ær ahte fullice afylle, gylde þegengylde.

[Although it happens that a *slave* escape from a lord and, leaving Christendom becomes a Viking, and after that it happens again that a hostile encounter takes place between thane and *slave*, if the *slave* kills the thane, he lies without wergild paid to any of his kinsmen; but if the thane kills the *slave* that he had previously owned, he must pay the price of a thane.] / [Макар да се случи роб да избяга от господар, като изостави християнството и стане викинг, а после робът срещне в битка тан¹⁵, ако робът убие тана, не дължи кръвнина на роднините му; но ако танът убие роба, който преди е притежавал, плаща цената за тан.]

(3) & oft *þrael* þæne þegen þe ær wæs his hlaford cnyt swyþe fæste & wyrð him to *þraele* þurh Godes yre.

[And often a *slave* binds very fast the thane who previously was his lord and makes him into a *slave* through God's anger.] / [И често *робът* обвързва много бързо тана, който по-рано му е бил господар, и го прави *роб*, с помощта на Божия гняв.]

Очевидно е, че отношенията между робите и господарите по времето на епископ Улфстан са били обект на критика от страна на изтъкнатия духовник. Терминът *þrael* има съвсем ясна семантика и няма много синоними, докато *þæne* и *hlaford* се употребяват последователно и взаимно биха могли да се заменят, макар че *hlaford* е хипероним. Така или иначе, в съзнанието на средновековния човек робът и господарят са устойчива понятийна двойка, което личи от порядките, регламентирани в законите, цитирани от самия Улфстан. Неговият патос обаче е по-различен – моралните му послания са насочени към аналогии от по-висок порядък, свързани с религията и трансцендентните сили. Скандинавизмите очевидно са приземявали високия стил и са правели посланието по-достъпно, което, както вече бе отбелязано, е стратегия за по-добра комуникация.

(1) & sume men secgað þæt gedwolgoda þenan ne dea man misbeodan on ænige wisan mid hæpenum leodum, swa swa man Godes þeowum nu deð to wide, þær Cristene scoldan Godes lage healdan & Godes þeowas *gridian*.

[“And some men say that no man dare abuse the servants of false gods in any way among heathen people, just as is now done widely to the servants of God, where Christians ought to observe the law of God and *protect* the servants of God.”] / [„И някои мъже казват, че никой не смее да вреди на слугите на лъжливи богове по никакъв начин сред езичниците, каквото сега се върши повсеместно спрямо Божиите слуги, където християните би следвало да спазват Божия закон и да *защитават* слугите на Бога.]

(2) & halignessa syndan to *gridlease* wide & Godes hus syndan to clæne berypte ealdra gerihta & innan bestrypte ælcra gerisena.

[“And sanctuaries are too widely *violated*, and God's houses are entirely stripped of all dues and are stripped within of everything fitting.”] / [„Светилищата са прекалено

¹⁵ Степен в йерархията на обществото между свободен поданик и благородник.

незащитени, а божните домове са обирани от всичко съдържимо, изправани от всичко, което им принадлежи.“]

В проповедта се срещат два примера на термина *grid*, който вече беше коментиран във връзка с термините от Уонтидж кодекс. В единия пример обаче *grid* е корен на глаголната форма *gridian* ‘защитавам’, а във втория пример *gridlease* ‘беззащитен’ е прилагателно, с наставката *-lease* за отрицание или липса.

В стремежа си към по-голяма експресивност и въздействие върху аудиторията Улфстан прибегва до наименования на фигури от скандинавската митология, напр. *wælcyrjan*, ста. съответствие на стск. *valkyrja*, също така с готовност ползва новопоявилите се термини от езика, с които по това време съжителства староанглийския.

Лерер (2007) споменава ста. *wælcyrjan* като съответствие на стск. *valkyrja*.

В дисертацията си Пърсър (2013) цитира Дороти Бетъръм (Dorothy Bethurum), според която: “In a vocabulary predominately West Saxon, there are some Scandinavian loanwords as *eorl* for *ealdormann*, *præl* for *þeow*... *wælcyrje*, and possibly *wicing*, *þegengyld*, *nydgylde*, and *nydmage*. These are only expected of a man who addresses audiences in York.”, т.е. счита *wælcyrjan* за дума със стск. произход.

Същият автор цитира и Дороти Уайтлок (Dorothy Whitelock), която също счита, че употребата на думата “*wælcyrge*” в проповедта на епископа е откликът на Улфстан към разнородното население на Англия по това време. Уайтлок пише за *Проповедта към англичаните*, че “... it is natural enough that an archbishop of York should adopt some of the vocabulary of the Scandinavianised North.” [... напълно естествено е един архиепископ на Йорк да включи в речника си част от думите на скандинавизирания Йорк].

Както става ясно, според Бетъръм и Уайтлок ста. *wælcyrge* е направо зета от староскандинавски. В дисертацията си Пърсър обаче защитава обратната теза, че е просто англицизиран правопис на стск. *valkyrja*.

Друг проповедник, дори по-ранен от Улфстан, е абат Елфрик от Ейншам (ок. 955 – ок. 1010 г.), който е писал главно проповеди (хомилии) и жития на светци, но също така и по езикови въпроси: негова е първата известна вернакуларизирана граматика на латинския език. Към нея съставя глосар в помощ на студентите, изучаващи латински, в който думите са групирани по тематичен признак, а не по азбучен ред. Това вероятно е първият тематичен речник в Европа. Не на последно място по значение е известният Колоквиум, латински текст под формата на разговор между учител и учениците му, който всъщност е наръчник по разговорен латински за учащите. Идеята на този Колоквиум е следната: учениците, включени в ролева игра, по-лесно да преодолеят трудностите в усвояването на чуждия език. Последните три произведения характеризират Елфрик като човек със забележителен педагогически усет.

През втората половина на XII в. монах на име Орм създава известния ръкопис, чийто жанр е библейски екзегезис¹⁶, наречен на негово име – *Ормулум*. Това произведение има няколко характерни особености. По отношение на езика и структурата е необходимо да се отбележи, че Орм възприема специфичен правопис, който отразява начина на говорене в областта със смесено население – англичани и скандинавци. Това прави документа изключително ценен източник за изследователите, чиято задача е да възстановят произношението от съответния период на езика. В случая това е ранният средноанглийски. Както казва проф. Сет Лерер (1998) в известния си цикъл от лекции, за учения лингвист най-ценен е този творец на текст, „който е грамотен само дотолкова, доколкото да пресъздаде буквално начина на произнасяне на думите от езика“. Орм, както личи от дългия, почти 20 000 реда текст, е грамотен не само в правописа, а и в подбора на специфична метрика (вж. Олдън 1903: 260), която подсказва на четящия къде са ударените срички. По отношение на метрика сам Орм пояснява:

Ice hafe sett her o þiss boc
 Amang Goddspelless wordess,
 All þurh me sellfenn, maniz word
 þe rime swa to fillenn;
 Acc þu shallt findenn þatt min word, 45
 Ez3whaer þaer itt iss ekedd,
 Mazz hellpenn þa þatt redenn itt
 To sen & tunnderrstanndenn
 All þess te bettere, hu þe3zm birrþ
 þe Goddspell unnderrstanndenn.

Поставих в тази книга,
 Между Евангелските думи,
 Много от себе си слова,
 Ритъма за да допълня;
 А вие ще откриете, че
 Навсякъде, където са добавени,
 Подпомагат този, който ги чете,
 Да види и да разбере
 Всичко за това, как трябва той
 Евангелието да разбира (Ормулум 1878: ред 41–50).

¹⁶ Екзегезис, от гръцкото ἐξήγησις от ἐξηγεῖσθαι ‘извеждам’, е критическо тълкуване или интерпретация на текст и по-специално, на религиозен текст. Традиционно терминът се е използвал в миналото в смисъл на тълкуване на текста на Библията. Днес значението му е разширено до обяснение на произволен текст, затова за обозначаване тълкуването на библейски текст вече се ползва по-конкретният термин „библейски екзегезис“.

От умението на автора да борави със словото може да се заключи, че правописа, който използва, не е резултат от ограничените му познания за него, а от целта да достигне до по-широк кръг читатели, които вероятно не са имали възможността да получат солидно образование и са само дотолкова грамотни, колкото да могат да разберат написан текст. Като пример за специфичния правопис може да се приведе съществителното *Laferrd*, което се среща често в текста в словосъчетанието *Laferrd Crist* ‘Господ Христос’. Сред формите на думата в Оксфордския тълковен речник *Laferrd* има означението *Orm.*, т.е. то се среща само в това произведение. *Laferrd*, или *leverd*, *lhoaverd* или *lourde*, са средноанглийските форми на ста. *hlāfweard*, *hlāford*, от *hlāf* ‘хляб’ и *weard* ‘господар, пазител’. Оттук произлиза съвременната дума *Lord*. Съответно *laffdiȝ* (англ. *lady*), която също се среща често в текста, в Оксфордския тълковен речник носи означението *Orm. laffdiȝ* и произлиза от ста. *hlāfdiȝe* – *hlāf* ‘хляб’ и *diȝe* ‘мома, девойка, прислужница’, където *diȝe* е свързано с *dæȝe* ‘тази, която прави тестото’, от германския реконструкт **daigijō* ‘който меси тестото’. За сравнение стск. *deigja* означава ‘слугиня’, а стск. *deig* е ‘тесто’.

За настоящото изследване *Ормулум* представлява интерес с факта, че в него се усеща силното влияние на езика на заселниците от Скандинавия. Текстът изобилства със скандинавизми. Както отбелязва Нилс-Ленарт Йоханесон (2013), *Ормулум* е „най-ранният средноанглийски текст, който съдържа староскандинавския набор от лични местоимения“. Казаното се отнася до местоименията за трето лице, мн. ч., стск. *þeir*, *þeim* и *þeira*, които в крайна сметка изместват ста. *þezȝ*, *þezȝm* и *þezȝre*. Според статията на Йоханесон (2013) формите на местоимението *they* за 3 л., мн. ч. в текста на *Ормулум* са следните:

Таблица 7. Парадигмата на *they* в староанглийски

Падж	Ста.	Орм
И. п.	hie, heo	–
Д. п.	heom	hemm
Р. п.	heora	heore, here

Таблица 8. Парадигмата на *they* в староскандинавски

Падж	Стск.	Орм
И. п.	þeir	þezȝ
Д. п.	þeim	þezȝm
Р. п.	þeira	þezȝre

Дори името на писателя, *Орм*¹⁷, е много разпространено в Скандинавия по това време. Тъй като не са много чести случаите, в които се знае авторът

¹⁷ Главният герой в романа *Червеният Змей* на Франс Бенгтсон също се казва Орм, млад земеделец, на когото съдбата отрежда да стане викинг.

на средновековен ръкопис, невинаги в такива текстове е възможно да се проследят езиковите контакти. Тук авторството на Орм е безспорно, понеже той сам написва името си:

Piss boc iss nemmedd Ormulum
forþi þatt Orm itt wrohhte
zitt iss wrohht off quapþrigan,
Off Goddspellbokess fowwre; (Ормулум 1878: ред 1–4)

Тази книга е наречена Ормулум,
Защото Орм я написа
И е направена от кола с четири колела,
От четирите книги на Евангелията.

Авторът продължава с използването на образен, метафоричен език, за да поясни на читателя, как тази „кола с четири колела“ „Wazzneþþ soþ Crist fra land to land,... fra burh to burh...“ / „вози истинския Христос от страна в страна,... от град в град...“. „Метафората много образно описва разпространението на християнството, но предполага и въвличането на читателите в едно пътуване – поклонение – към спасението. Ред след ред от *Ормулум* те влизат в света на текста, като вървят по следите на колата на Христос от една част на Свещената земя към друга“ (Брийн 2010: 116).

Нека сега се концентрираме върху староскандинавското влияние върху подбора на лексиката в това произведение.

Nu wile icc here shæwenn zuw
Off ure laffdiȝ Marȝe,
Off hu ȝho barr þe Laferrd Crist
Att hire rihhte time,
Swa þatt ȝho þohh þær affterr wass
Aȝz mazzdenn þweorrt ut clene; (Ормулум 1878: 112)

Сега бих желал да ви разкажа
За нашата Дева Мария
Как тя роди господ Христос,
Когато времето ѝ дойде,
Така че, независимо от всичко, след това остана
Завинаги Девица напълно чиста.

В горния пасаж формата *þohh* ‘обаче’ е от стск. *þó* (**þauh*). Съчетанието *þohh þatt* в съвременния английски е съюза *though* и означава ‘въпреки това’. Съюзната дума (квантификатор за противопоставяне, дизюнкция) *þohh* се среща 19 пъти в текста, като повечето пъти е в съчетание с *þatt*. Староскандинавската форма *þohh* постепенно взема превес над ста. *þeah*, *ðæh* *þah*, *tah*,

þach, þazh, които до 1500 г. биват напълно изместени от писмената практика (ОТР: *though*).

Azz в последния ред произлиза от стск. наречие *ei* (*ey*) със значение ‘винаги’. Староанглийският когнат на *ei* е *ā*, от germ. **aiw-* и от индоевр. **h₂eyu* ‘жизненост’. Стск. вариант *ei* се открива в съвременния английски в наречията *ay* (*aye*), което се среща в северните диалекти и Шотландия със значение ‘винаги, през цялото време’, а също така и в изразите *for ay* ‘завинаги’, *for ever and ay* ‘завинаги’ с подсилено значение, както и в поетичния израз *for ay and o* със същото значение. Ста. *ā* се открива в съвременното наречие *ever*, от ста. *æfre*, което първоначално е било изразът *ā in fēore* ‘през целия живот’. Интересно е да се отбележи приликата със ста. *Æ* (*w*) ‘закон’. В съвременните германски езици наследници на **aiw-* са нидерландското съществително *eeuw* ‘век’, немското наречие *je* ‘някога’.

Наречието *þweorrt ut* ‘напълно, от край до край’ е следващата следа от староскандинавски в това шестетишие. Съставено е от стск. *þvert* ‘през, напъряко’ и ста. *ūt* ‘навън’. *Þvert* е дало прилагателното и предлога *thwart* в съвременния английски. Употребата на *thwart* като наречие е отряла (вж. ОТР: *thwart*). В ОТР правописът, който Орм възприема за тази дума, носи специалното означение (Опм.). Любопитно е, че в речника е отбелязан само един вариант на думата, а именно *þwerrt*, докато в текста *Ормулум* се срещат два варианта: *þwerrt* и *þweorrt*. В горния цитат фигурира вторият вариант на правописа. Наречието *þwerrt* се среща 102 пъти в текста, а правописния му вариант *þweorrt* – 27 пъти.

An Romanisshe *kezzseking*
Wass Augusstuss zehatenn,
& he wass wurþenn *kezzseking*
Off all mannkinn onn eorþe,
& he gann þennkenn off himm self,
& off hiss *miccle* riche.

Един римски император
се казваше Август,
и той стана император
на всички хора по земята,
и започна да мисли за себе си
и за голямото си богатство.

В приложения цитат се срещат още скандинавизми. Словоформата *kezzseking* ‘император’ е от стск. *keisari* или от ста. *cāsere* + ста. *cuning*. Известно е, че в почти всички европейски езици титлата ‘цезар’ произлиза от лично име и е латинизъм. В случая обаче е възможно да се проследи скандинавското влияние върху произношението и правописа.

За формата *Bennkenn* не може да се твърди, че е скандинавизъм в случая, защото отново се натъкваме на известното фонетично правило, че наличие-то на /н/ пред /к/ е знак за староанглийски произход, понеже асимилацията /нк/ > /кк/ в староскандинавския е протекла много преди навлизането на скандинавизмите в староанглийския език.¹⁸ Като пример за липса на скандинавско влияние при формата *bennkenn* (ста.), където има /н/ пред /к/, докато стск. глагол е *þekkja* (от значително по-стара форма **þeNkja*), следователно думата, която Орм използва, е от ста. *þenčan*.

Прилагателното *mikell* ‘голям’ произлиза от стск. *Mikill* < герм. **mikilaz*. *Mikill* има значенията ‘голям по брой и количество, велик’. Налага се уточнението, че съществува и ста. *micel* от същия германски корен **mikilaz*. В произведението си обаче Орм предпочита стск. форма *mikell*.

Hu *mikell* fehþ himm come.
 3iff himm off all hiss kinedom 3280
 Ilc mann an þenning 3æfe.

Колко *голямо* богатство ще му дойде,
 Ако нему от цялото кралство
 всеки човек даде по една пара.

& ta *þezz baþe* forenn ham
 Till *þezze baþre* kinde;

И тогава *те* *двамата* се отправиха към дома,
 Към *техните*, на *двамата*, родни места.

В предходните два стиха скандинавизмите са местоимението *þezz* ‘те’, местоимението *baþe* ‘двамата’, предлогът *till* ‘към’, формата за р. п. на местоимението *þezz* – *þezze* ‘техни’ от стск. *þeira* и формата за р. п. мн. ч. на *baþe* – *baþre* ‘на тях двамата’.

Предлогът *till* е общ за всички скандинавски езици, но отсъства в немски и нидерландски. Значението му в староскандинавски е ‘към’ (за посока) и ‘до’ (за време).

Inntill þe land off 3errsalæm
 Þezz forenn samenn *baþe*

Към тази земя на Йерусалим,
 Те пътуваха заедно *двамата*.

¹⁸ Освен въпросното правило за консонантното съчетание нк/кк, по същото време е засвидетелствано и друго правило – когато в староскандинавски /п/ пред /т/ отпада, в староанглийски звукосъчетанието /пг/ е още запазено (Бьоркман 1900: 180).

Предлогът *inntill* е съчетание от ста. *in* и стск. *till*. Значението му в текста е както на съвременния английски предлог *into*.

& wundenn þær swa wreccheliz
Wiþþ clutess inn an cribbe,

И повит там като клетник,
В парцали в ясла.

В горния цитат повлияната от староскандинавски дума е прилагателното *wreccheliz*, съставена от ста. *wrecca* и стск. наставка *-ligr*. С помощта на наставката *-ligr* се образуват прилагателни от съществителни имена. Тя е когнат с наставката *-ly* в английски и *-lich* в немски и има значение ‘като, подобен на, носещ характеристиките на означеното със съществителното’. Съществителното в дадената словоформа, ста. *wrecca*, е когнат със старовисоконемското *reccho*, от герм. **wrakjō*.

Интересно е развитието на значението на това съществително. Ствиснем. *reccho* е ‘изгнанник, странстващ рицар, герой’. Ста. *wrecca* също е ‘изгнанник’, но със съпътстващо значение ‘клетник, окаян човек’. Когнат с *reccho* и *wrecca* е и стск. *rekkr* ‘мъж, воин’. *Rekkr* е от по-старата форма *rinkR*, където **rink-* означава ‘воин’. Явно в съзнанието на скандинавците и немците изгнанникът е с ореол на герой, докато у жителите на Британските острови той е по-скоро ‘клетник’. В съвременния немски *Recke* е ‘воин’, а в английски *wretch* е ‘клетник, окаян човек’.

Стск. *rekkr* се използва предимно в поезията. Пример за употребата на *rekkr* има в *Saga* за странстващия Хролфр (*Göngu-Hrólfs saga*):

Mun rekkr sá ræsis hefna á Eiríki og öllum þeim. /
Ще ли тоз юнак отмъсти за краля си на Ейрик и всички тях.

В прозата, според Клийсби (1957), съществителното се среща само в законовите текстове, например в алитерационната фраза *rekkr ok rýgr* ‘съпруг и съпруга’, *rekks þegni* ‘свободен поземлен собственик’.

& her icc wile shæwenn zuw
Summ þing to witerr tákenn;

И тук бих искал да ви покажа
Нещо, което е ясен знак;

В посочения цитат *witerr* има значение ‘ясен, очевиден’. В ОТР *witter* е маркирано като отмяряло прилагателно със значение ‘мъдър’. Произходът му е скандинавски, от стск. *vítr* ‘мъдър, знаещ’, от герм. **witraz* ‘знаещ’. В ста-

роскандинавски съществува и прилагателното *viss* със същото значение, от germ. **wīsa* ‘мъдър, знаещ’. Както **witraz*, така и **wīsa* произлизат от индоевр. **weyd-* ‘зная’.

В съвременния исландски *alvitur* означава ‘всезнаещ’.

Ето няколко примера от речника на Клийсби (1957): *vittr ok viðfrægr* ‘мъдър и прочут’, *þú ert okkar vittrari* ‘от двама ни ти си по-мъдър’, *manni vittrast* ‘най-мъдрият сред мъжете’, *kvenna vitrust ok vænust* ‘сред жените най-мъдра и приветлива’.

Безз *wennðenn frá þa wákemenn*.

Те се върнаха от тези стражи.

Предлогът *frá* в цитирания стих е повлиян от стск. *frá* със значение ‘от’, за указване посоката на движение. Както стск. *frá*, така и ста. *from*, *fram* водят началото си от germ. **fram*. В съвременния английски съществуват двете словоформи: *from* и *fro*. *From* е предлог със значение ‘от’, а *fro* е с ограничена употреба. Според ОТР *fro* се среща главно в израза “*to and fro*” ‘напред-назад’, но е възможен, макар и рядко, вариантът “*fro and till*”, както и употребата в диалектните фрази “*to do fro*” ‘премахвам’ и “*of or fro*” ‘за и против’. Като представка обаче се среща и в прилагателното *froward* със значение ‘опак, опърничав, непокорен, неуправляем’, антоним на *toward* (ОТР: *froward*). В ОТР съществува и отбелязаната като отмряла словоформа *fromward* < ста. *framweard* (ста. *fram* + ста. *weard*), която е прилагателно, наречие и предлог със значение ‘в посока от дадено място или обект навън, обратно на’. При навлизането си в езика *froward* (стск. *frá* + срангл. *ward*) в началото е синоним на *framweard*. Значенията по-късно дивергират: до отмирането си *fromward* запазва буквалното си значение за посока в пространството, а *froward* (*froward*) развива метафорично значение.

Правописният вариант, който Орм използва за тази дума, е *frawarrrd*. Следният пример илюстрира опозицията между *frawarrrd* и *towarrrd*:

& ferrsenn a33 all hire lif
Frawarrrd te defless wille
& *towarrrd* hire Laferrd Crist.

и отвърне живота си
далеч от дяволските желания
и към своя Господ Христос.

В следващите примери *tokenn* е формата за мн. ч. мин. вр., а *toc* – формата за ед. ч. мин. вр. на глагола ‘взимам’. Този глагол произлиза от стск. *taka* (*tók* за мин. вр.).

... *tokenn innwarrdlike* godd.
... приеха ревностно бога.

& ure laffdiȝ marȝe *toc*;
All þatt ȝho sahh. & herrde.

И нашата Дева Мария *взе*
Всичко, което видя и чу.

В словоформата *innwarrdlike* отново се наблюдава наставката *-like*, дискутирана по-горе, но в този пример прилагателното *innwarrdlike* е в мн. ч., съгласувано с глагола *tokenn*. В стск. формите са съответно *-ligr* за ед. ч. и *-liga* за мн. ч.

& leȝȝde itt all *tosamenn* aȝȝ
I swiȝe þohhtfull heorte.

И го положиха заедно завинаги
В притихналите си сърца.

Формата *tosamenn* може да се разгледа като произлязла от ста. **samen*, *æt somne* или от стск. *til samans* ‘заедно’. В ОТР съществува наречието *samen*, отбелязано като отмяряло с вероятен произход от ста. **samen*, *somen* (с предл. *æt somne*). Използваната в староанглийски форма обаче е *tōgædere*. *Together* е семантична калка на глагола *gather*. Зает е семантичният модел и морфологичната структура от германските езици, но формата е различна, защото са използвани други форманти, друга представка и друг корен. За разлика от останалите германски езици, при които коренът е герм. **samaz* ‘същ, еднакъв’, при английския е герм. **gadurōnq* ‘обединявам, събирам’. Очевидно е, че наречието *together* („заедно“ в славянски) е свързано с идеята за съборност в християнската църква, където единението (*communion*) е най-важната практика.

5. ОТМРЕЛИ ИЛИ ЗАПАЗЕНИ В ДИАЛЕКТИТЕ СКАНДИНАВИЗМИ

Както стана ясно от предходните точки на студията, не всички стск. думи, навлезли в староанглийския, са останали в употреба до наши дни. В исторически план някои от тях са отмрели, а други са се запазили в северните английски диалекти и в шотландския английски.

Освен в областта на юридическата терминология (вж. т. 3), отпаднала е лексика и от други езикови области.

Приведените по-долу примери са дискутирани в труда на М. Батор (2010). За сравнение са добавени формите на думите в съвременните скандинавски езици.

Примери за отмрели думи са: гл. skinkle ‘блещукам’ от стск. skína, skink ‘наливам питие’, от стск. skenkja (исл. skenkja ‘наливам, дарявам’, шв. skänka ‘дарявам’, дат. skænke ‘дарявам, надарявам’, норв. skjenke ‘подавам, дарявам’), гл. bliken от стск. blikna ‘избледнявам’ (исл. blikna ‘избледнявам, увяхвам’ шв. blekna ‘избледнявам’ дат. blegne ‘избледнявам’, норв. blekne ‘избледнявам’), същ. lund ‘разположение на духа, маниер’ от стск. lund ‘темперамент’ (исл. lund ‘темперамент’, шв. lynne ‘нрав, характер, разположение на духа’, дат. lynne ‘темперамент’, норв. lynne ‘темперамент’), гл. rothe ‘съветвам, консултирам’ от стск. ráða ‘съветвам, властвам, управлявам’ (исл. ráða ‘командвам, управлявам’, шв. råda, дат. и норв. råde ‘съветвам, консултирам’), гл. gare ‘действувам бързо, ускорявам’ от стск. hgrá (исл. hgrá ‘хвърлям (се), забивам се’).

Примери за запазили се в северните диалекти и шотландския английски са прил. и гл. graith, съответно от стск. прил. greiðr ‘готов, наличен’ и стск. гл. greiða ‘приготвям, поставям в ред’ (исл. greiða ‘сресвам’, greiður ‘бърз, лесно прекосим’), гл. big, bigg ‘строя’ от стск. byggja ‘строя’ (исл. byggja, шв. bygga, дат. и норв. bygge), същ. gate ‘път, пътека’ от стск. gata ‘улица’ (исл. gata ‘улица, път’, шв. gata ‘улица’, дат. gade, норв. gate), съществителното scathe ‘нараняване, щета, вреда’ от стск. skaði ‘щета, вреда’ (исл. skaði ‘загуба’, шв. skada ‘щета’, дат. skade ‘щета’, норв. skade ‘щета’). Съществителното gain ‘предимство, полза, лек’ от стск. gagn ‘полза, предимство’ (исл. gagn ‘употреба’, шв. gagn ‘полза’, дат. gavn ‘полза’, норв. gagn ‘полза’) е отряло през XV в., когато е изместено от фр. gain със сходно значение, но прил. gain от стск. gegn ‘пряк, кратък’ се е запазило в диалектните говори, например в израза the gainest way. (вж. ОТР: gain, a, 1.) (срв. стск. hinn gegnsta veg ‘най-прекият път’).

Освен отмрели словоформи има и отмрели значения на думи. Например значенията на наречието awkward ‘в грешната посока, обърнат наопаки’ и прилагателното awkward ‘опак, грешно насочен’ са отмрели, но значението ‘несръчен, тромав’ е напълно актуално в съвременния английски.

6. ИЗВОДИ

Както се каза вече на много места, викингската епоха в Англия не е продължила дълго, около 150 години, но всички изложени примери и съответните анализи показват колко важен е бил староскандинавският език за обогатяването на староанглийския в лексикално отношение. Нещо повече, въпреки че скандинавските народи са били в периферията на латинското влияние, което ще рече и в периферията на античната и ранносредновековната европейска цивилизация, тези народи, през английски, а също така и пряко чрез военноморските си завоевания, са изиграли и допълнителна цивилизаторска роля за стария континент. Факт е, че именно викингите в много отношения осъществ-

вяват връзката между Ранното и Късното средновековие и в техните военни набези и в по-особената им християнизация може да се търсят причините за промяната от средновековна понятийна система и обществена организация към първите прояви на модерността в недрата на Късното средновековие. Подобни тези, разбира се, се нуждаят от задълбочен исторически и културологичен анализ, но доказателства могат да бъдат почерпани и от разгледания в тази част на работата лексикографски материал.

Макар и сравнително кратко, староскандинавското влияние върху английския език е до толкова значително, че то продължава векове наред след оттеглянето на викингските крале и след претопяването на викингската диаспора, заселена по английската територия. Вече бе отбелязан интересният факт, че това влияние и, като цяло, английско-скандинавските езикови контакти в своя най-ранен период са били предимно на устно равнище. Тъй като това устно, разговорно равнище днес е невъзможно да бъде изследвано, единственият начин то да бъде реконструирано, е да се проследи отзвукът му в съответните писмени традиции от Ранното и По-късното средновековие, което беше и направено дотук.

Студията започна с анализ на късносредновековния, ренесансовия, че дори и на *съвременния английски поетически език*. Силната скандинавска поетическа традиция и особеният фигуративен език, процъфтял в скалдическите жанрове, проникват като забавна словесна игра, но и като своеобразен поетически код в старата и новата английска поезия. Едва ли Англия би се похвалила с големите си поети като Шекспир, Милтън, Одън, Хийни, ако не беше позната за тях структурата и метафоричната многопластова схема на кенингите. Разбира се, в Англия е имало и не по-малко значима местна традиция, която също е използвала игрословиците на кенинги, но те са били само с по една метафора, т.е. кенинги от първи ред, докато в исландската поезия се достига до кенинг от седми ред, което ще рече, северната традиция е работила много по-богата поетическа структура, по-усложнен поетичен език.

Други средновековни жанрове, каквито са *трактатите и дидактическите съчинения*, имат своите корени в Античността, както и най-разнообразни по-съвременни интерпретации. Така например книжовният паметник *Кралското огледало*, който е норвежки текст, имащ и други аналози в жанра „Спекулум“, е преведен в Англия едва през XIX в., но преводът показва, че скандинавизмите в текста са използвани активно в превода и това не е случайно, защото, както казва Йесперсен (1912: 80), скандинавизмите са в основното ядро на английското словно богатство.

В тази част на изследването са анализирани употребите на 32 скандинавизма в превода на този паметник. Някои от тях са в своите непроменени форми, като се проследяват и семантичните изменения и конотациите на тези думи в свързан текст. Паралелно бяха посочени примери и от *Прозаичната Еда*.

Особен интерес към тази тема за скандинавизмите предизвиква и *юридическата книжнина и нейната терминология*. Периодът на викингското присъствие е свързан с администрирането на територията Дейнло и както личи от самия топоним, там са в сила законовите норми на датчаните. Примери за разликите в терминологията и по принцип клиширания юридически език се откриват при съпоставянето на Уонтидж кодекс и Удсток кодекс. В настоящата студия се разглеждат една дузина юридически термини, които се оказват базисни в съвременната англоезична юриспруденция. Освен ключови термини като самата дума за „закон“, в историята на юридическите практики на Британските острови са съхранени още няколко основни термина (някои от които с остарели значения), които разкриват административни и обществени йерархии.

От времето на Дейнло (началото на XI в.) са запазени текстове на християнски проповедници и друга християнска книжнина, оказали силно въздействие върху английската култура. Въпреки че тези писатели са англичани и техният роден език е староанглийският, те са притежавали широка филологическа и лингвистична култура. Така например епископ Улфстан, автор и на самите кодекси, засегнати по-горе, използва различни скандинавизми като синоними (за някои понятия дори като основни ключови термини), вероятно с цел неговите проповеди и речи да бъдат разбираеми за възможно най-широка аудитория. Тази религиозна, но също и светска писмена традиция, която се допълва и от делото на проповедника Орм, представлява важен елемент във вернакуларизацията и адаптацията на християнските текстове за англоезичния християнски свят. Тези практики оформят също така и морални, стилистични и граматически норми, като обогатяват английския език още в онова време, и са важен мост между староанглийския и средноанглийския езиков стандарт. Така например текстовете на Улфстан са по-скоро староанглийски, изпъстрени с много скандинавизми, докато при Орм нормата е средноанглийска (с още повече скандинавизми) и е по-прозрачна за съвременния читател.

ВЪЗПРИЕТИ СЪКРАЩЕНИЯ

Англ. – съвременен английски език

Ста. – староанглийски език

Стск. – староскандинавски език

Шв. – шведски език

БИБЛИОГРАФИЯ

- Барбър 1993: Barber, Ch. *The English Language. A Historical Introduction*. Cambridge University Press, 1993.
- Батор 2010: Bator, M. *Obsolete Scandinavian Loanwords in English (Studies in English Medieval Language and Literature)*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2010.
- Бо 2002: Baugh, A., T. Cable. *A History of the English Language*. Routledge: London, 2002.
- Боуен 1895: Bowen, E. *Historical Study of the o-vowel in Accented Syllables in English*. Boston, 1895.
- Брийн 2010: Breen, K. *Imagining an English Reading Public, 1150–1400*. Cambridge University Press, 2010.
- Бродбент 1972: Broadbent, J. *Paradise Lost: Introduction (Cambridge Milton Series for Schools and Colleges)*. Cambridge University Press, 1972.
- Бьоркман 1900: Björkman, E. *Scandinavian Loan-words in Middle English*. Halle a. S. Printed by E. Karras, 1900.
- Вайнрайх 1968: Weinreich, U. *Languages in Contact: Findings and Problems*. The Hague: Mouton, 1979.
- Вийсир 2007: Visir 2013. *Faxaflóahafnir vilja samstarf um landkaup*. 12.09.2007. <<http://www.visir.is/faxaflaahafnir-vilja-samstarf-um-landkaup/article/2007309120024>>, 08.07.2013.
- Гейпел 1971: Geipel, J. *The Viking Legacy. The Scandinavian Influence on the English and Gaelic Languages*. Newton Abbot: David & Charles, 1971.
- Герджиков 2007: Герджиков, А. Възникване на жанра „Огледало на владетеля“. – В: *Словото класическо и ново. Юбилейна конференция на ФКНФ*. Т. 1. Съст. С. Арнаудова. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2007, 15–21.
- Глишев 2011: Глишев, М. Беоулф <<http://hulite.net/modules.php?name=News&file=article&sid=4521>>, 10.03.2015.
- Гомес 1998: Gómez, J. *El préstamo lingüístico: conceptos, problemas y métodos*. Universitat de València, Departamento de Filología Española, 1998.
- Грант 2003: Grant, A. E. *Scandinavian Place-names in Northern Britain as Evidence for Language Contact and Interaction* – PhD thesis. Glasgow, 2003. <<http://theses.gla.ac.uk/1637/>>, 30.05. 2014.
- Гудол 1913: Goodall, A. *Place-names of South-west Yorkshire*. Cambridge University Press, 1913.
- Гълъбов 1932: Гълъбов, К. *Готска граматика*. София: придворна печатница, 1939.
- Данс 2003: Dance, R. *Words Derived from Old Norse in Early Middle English: Studies in the Vocabulary of the South-West Midland Texts*. Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies, 2003.
- Джоунс 2006: Jones, Ch. *Strange Likeness: The Use of Old English in Twentieth-Century Poetry*. Oxford University Press, 2006.
- Доусън 1909: Dawson, Ch. *History of Hastings Castle: the Castlery, Rape and Battle of Hastings, to Which is Added a History of the Collegiate Church within the Castle, and its Prebends*. London: Constable, 1909.
- Драут 2013: Drout, M. *Wormtalk and Slugspeak: The Homilies of Wulfstan on Anglo-Saxon Aloud*. <<http://wormtalk.blogspot.com/2009/10/homilies-of-wulfstan-on-anglo-saxon.html>>, 10.03.2015.
- ЕР 2011: *Urban Dictionary: rugrat* <<http://www.urbandictionary.com/define.php?term=rugrat>>.
- ИРДЕ 2013: *Ordbog over det danske sprog, Historisk Ordbog 1700–1950*. <<http://ordnet.dk/ods/ordbog?select=Vaage,2&query=v%C3%A5ge>>, 10.03.2015.

- Йесперсен 1912: Jespersen, O. *Growth and Structure of the English Language*. Leipzig, B. G. Teubner, 1912.
- Йонсон 1905: Jónsson, F. *Sæmundar Edda*. Reykjavík, 1905.
- Йонсон 1908: Jónsson, F. *Brennu-Njal's Saga*. Halle, Max Niemeyer, 1908.
- Йоханесон 2013: Johannesson, N.-L. *Old English versus Old Norse Vocabulary in the Ormulum: the Choice of Third Person Plural Personal Pronouns*. Department of English, Stockholm University. <http://www2.english.su.se/nlj/ormproj/info/heore97_rev.pdf>, 30.05.2014.
- Кенън, 2009: Cannon, J (ed.). *A Dictionary of British History*. Oxford University Press, 2009.
- Клийсби 1957: Cleasby, R. and G. Vigfusson. *An Icelandic-English Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 1957.
- Колунд 1896: Kålund, K. *Laxdæla saga*. Halle, Max Niemeyer, 1896.
- Лексикон на кенингите 2011: *Lexicon of Kennings* <<http://notendur.hi.is/eybjorn/ugm/kennings/kennings.html>> към 10.03.2015.
- Лерер 1998: Lerer, S. *The History of the English Language*. The Teaching Company, 18 CD Set, 1998.
- Лерер, 2007: Lerer, S. *Inventing English: a Portable History of the Language*. Columbia university Press, 2007.
- Лийберман 1903: Lieberman, F. (ed.). *Die Gesetze der Angelsachsen*. Vol. 1. Halle, Max Niemeyer, 1903.
- Лийберман 1916: Lieberman, F. (ed.). *Die Gesetze der Angelsachsen*. Vol. 3. Halle, Max Niemeyer, 1916.
- Луц 2012: Lutz, A. Norse influence on English in the light of general contact linguistics, p. 15–42. – In: Fodor, A., I. Hegedus (eds.). *English Historical Linguistics 2010: Selected Papers from the Sixteenth International Conference on English Historical Linguistics (ICEHL 16)*, Pécs, 23–27 August 2010. John Benjamins Publishing Co, 2012.
- Мбл 2004: *mbl.is*. „E. Sveinsson kvaddi sér hljóðs“. 25.11.2014. <<http://www.mbl.is/greinasafn/grein/831090/>>, 09.07.2013.
- Олдън 1903: Alden, R. M. *English Verse. Specimens Illustrating its Principles and History*. New York, 1903.
- Ормулум 1878: White, R.M. *Ormulum, with the Notes and Glossary*. Oxford: The Clarendon Press, 1878.
- ОТР: *Оксфордски тълковен речник* = OED: 1989: Oxford English Dictionary, Oxford University Press, 1989.
- Понс-Санс 2000: Pons Sanz, S. M. *Analysis of the Scandinavian Loanwords in the Aldredian Glosses to the Lindisfarne Gospels*. Universitat De València, 2000.
- Понс-Санс 2007: Pons Sanz, S. M. *Norse-Derived Vocabulary in Late Old English Texts: Wulfstan's Works, a Case Study*. John Benjamins Publishing, 2007.
- Пърсер 2013: Purser, P. A. *Her Syndan Wælcyrjan: Illuminating the Form and Function of the Valkyrie-Figure in the Literature, Mythology, and Social Consciousness of Anglo-Saxon England (2013)*. English Dissertations. Paper 104.
- Раск 2000: Rasmus K. R. *A Grammar of the Icelandic or Old Norse Tongue*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., 2000.
- Санмарк 2006: Sanmark, A. The communal nature of the judicial systems in early medieval Norway. – *Collegium Medievale*, 19, 2006, 31–64. <ojs.novus.no/index.php/CM/article/view/612/592>, 09.07.2013.
- Сарджънтсън 1961: Serjeantson, M. S. *History of Foreign Words in English*. London: Routledge & Kegan Paull, 1961.

- Сийвърс 1903: Sievers, E. *An Old English Grammar 1903–1914*. Boston, 1903.
- Станли 2001: Stanley, E. G. Linguistic self-awareness at various times in the history of English from old English onwards. – In: *Lexis and Texts in Early English: Studies Presented to Jane Roberts*. Vol. 133. Ed. by Ch. J. Kay, J. Annette Roberts, L. Sylvester. Amsterdam, 2001, 237–254.
- Стенструп 1882: Steenstrup, J. *Normannerne*. Vol. 4. Danelag. Kjobenhavn, Rudolf Klein, 1882.
- Тауненд 2002: Townend, M. *Language and History in Viking Age England. Linguistic Relations between Speakers of Old Norse & Old English. Studies in the Early Middle Ages, 6*. Brepols Publishers, 2002.
- Тейлър 1885: Taylor, I. *Words and Places – Etymological Illustrations of History, Ethnology, and Geography*. London, 1885.
- Торп 1840: Thorpe, B. (ed.). *Ancient Laws and Institutes of England: Comprising Laws Enacted Under the Anglo-Saxon Kings from Aethelbirht to Cnut*. Vol. 1. London, 1840.
- Уилямсън 1849: Williamson, W. A. *Local Etymology or Names of Places in the British Isles*. London, 1849.
- Хауген 1950: Haugen, E. The analysis of linguistic borrowing. – *Language* 26: 210–231. <<http://www.jstor.org/stable/410058>>, 17.05.2013.
- Хийни 1985: Heaney, S. *North: Poems*. Faber & Faber; Reprint edition, 1985.

Таблицы

Местни имена 2013: *Place names derived from the Old Norse words for landscape features and other descriptions*. <<http://viking.no/e/france/landscape-place-names.htm>>, 30.05.2013.

Март 2015 г.

Рецензенти: проф. д-р Борис Парашкевов,
проф. д-р Боян Александров Алексиев